

22A 8

A M A I N É M E T S Z É P P R Ó Z A I
F O R D I T Á S O K

Irta:

Rácz Miklós egyetemi adjunktus

/Doktori vizsgára benyújtott értekezés./

1963.

Diss. B 466

II.

"A fordítás - ferdités" zsonglőrködik a szavakkal - s nem is minden alap nélkül - Kosztolányi Dezső, maga is jeles műfordító. Annyiban igaza van, hogy az eredeti műveket sohasem pótolják teljesen a fordítások, viszont még a legműveltebbek sem olvashatnak minden könyvet eredetiben, pl. kínai vagy japán nyelven. Az olvasók széles táborra pedig szinte kizárólag a fordítások révén ismerkedhet meg a régebbi vagy mai idegen nyelvű irodalom remekeivel. Fordítási irodalom tehát volt és lesz is, nálunk épen úgy, mint a miénknél sokkal gazdagabb, az egész világirodalomra nagy hatásu francia, angol, német irodalomban. Az újfelnémet nyelv első nagy irodalmi tette egy fordítás: Luther bibliafordítása. S később sem áttallották a legrangosabb német költők és írók sem, hogy idegen nyelvekből fordítsanak. Elég ha Goethére, és Schillerre, Hölderlin fordításaira, Schlegel-Tieck Shakespeare átültetésére, Kleist Amphitryon átdolgozásaára, Mörike, Rückert, Rilke fordítói tevékenységére gondolunk. A franciáknál is olyan írók és költők fordítottak mint Montaigne, Lesage, Gérard de Nerval, Stephane Mallarmé, Charles Baudelaire. Az izoláltan fejlődő magyar irodalom érthetően még kevésbé nélkülözhetette más irodalmak nagy alkotásainak a fordítását. Legjobb költőink és íróink egyben a legkiválóbb műfordítók is. Károlyi Gáspár bibliafordítása még Arany és Ady nyelvére is hat, Schlegel-Tieck Shakespeare fordításai mellé Arany és Petőfi fordításait állíthatjuk. Babits Isteni színjátéka vagy Tóth Árpád, Babits, Szabó Lőrinc Baudelaire fordítása szinte a magyar irodalom részei. S napjainkban Turgenyev és Tolsztoj a leg-

III.

méltóbb fordítókra találtak Áprily Lajosban és Németh Lászlóban. A csaknem évente újra kiadott Anna Karenina pl. az egyik legolvasottabb "magyar" művé vált.

A költők és írók mindig és mindenütt érezték azt a felelősséget, amelyet a "világirodalom" sokféleképpen értelmezett, de valóságos koncepciója jelent számunkra azáltal is, hogy nemzeti irodalmunkat eredeti művek mellett fordításokkal is gazdagítsák. Annál meglepőbb hogy az irodalmi kritika ugyyszólván tudomást sem vesz a fordításokról, a fordításban megjelent műveket csak az idegen eredeti tartalma, felfogása, stílusa alapján ismerteti, dicséri vagy kifogásolja. Ez a jelenség, a műfordítói tevékenység bizonyos lebecsülése külföldön is elég általános lehet, mert Walter Widmer svájci kritikus így ír róla: " Die Übersetzungsliteratur wird im allgemeinen als ein Stief Kind des Schrifttums betrachtet, als eine Art Wechselbalg Bankért und nicht gelichberechtigtes Mitglied der literarischen Familie. Man denkt recht verächtlich vom Übersetzer; er ist für viele ein Schriftsteller Zweiten ja letzten Ranges, ein Möchtegern-Künstler und gescgeuterter Dichter, der mangels höherer Begabung dieses verächtliche Meißer betreibt."^x

Jellemző, hogy Thomas Mannról s műveiről majdnem 400 tanulmány, ismertetés, recenzió jelent meg Magyarországon, s ezek közül mind-össze négy tesz mellesleg említést egyes művei magyar fordításáról.^{xx} A fordítást az eredetivel egyik sem hasonlította össze: vagy általánosságokban mozognak s "szépen folyó, gördülő" fordításról beszélnek,

^xWalter Widner: Fug und Unfug des Übersetzens. p. 9.

^{xx}Th. Mann fajvédő novellája? A Wälsung-vér magyarul. Nemzeti Ujság

IV.

vagy nagyon szembetűnő germanizmusokat, magyartalanságokat, fordítói elnézésekét pécéznék ki. Az egyik cikk a "Jákob" megjelenésekor a Népszavában közölt méltatás a fordításra vonatkozóan erre az egyetlen megállapításra szorítkozik: "A fordításról, sajnos, nem írhatunk semmi jót." Sok hasonló tapasztalatra hivatkozva nyugodtan általánosíthatunk: Thomas Mannál kevésbé jelentős írók műveinél még ennyi szó sem esik fordításukról.

Az említett négy cikkből is kiderül azonban, hogy nagy írók művei gyakran hozzájuk nem méltó, silány fordításban jelennek meg magyarul, s az olvasók nem az igazi művel, hanem torzképével, karikatúrájával ismerkednek meg. Pedig a fordítás nem elhanyagolható kérdés azért sem, mert más népek életéről, kulturájáról, szokásairól elsősorban nem személyes élményeink, hanem olvasmányaink alapján alkotunk véleményt. Az irodalomtörténetileg képzetlen olvasó a fordítás hibájából rossznak tarthatja az eredeti művet, hamis képet kap idegen népekről s irodalmukról. A jó fordítások a nemzetek közötti egyetértés és barátság hidverői, egyengetői, a rosszak inkább akadályozói.

Már csak azért sem lehet a fordításokról tudomást sem venni, vagy felületes kézlegyintéssel egy-két mondatban átsiklani fölöttük.

xx

/folytatás az előző oldalról/ /Bp./ Vol. 19. nr. 57. III.7.p.21.

"Th. Mann rajongó", Ujmagyarország /Szp./ Vol. 14. 1938. IV.7.nrvl4.

"A mult kutja". Népszava. /Bp./ Vol. 61.nr.266. 1933. XI.2. p.4.

"Th. Mann: A boldogság akarása". Vagyunk. /Bp./ Vol.1. 1910.nr.7.p.

V.

A fordítások tartalmi hűségéről, művészi színvonaláról, az eredeti mű adaequát visszaadásáról vagy meghamisításáról csak akkor beszélhetünk felelősséggel, ha az eredetivel gondosan összehasonlítottuk. Ez a kis munka arra vállalkozik, hogy mintegy 30 kötet fordításnak a német eredetivel történt összevetése alapján képet próbáljon rajzolni a fordítási irodalmunkban előforduló legjellemzőbb hibákról, pontatlanságokról, a fordítások színvonaláról s a német fordítási irodalom általános helyzetéről.

^xAz Európa Könyvkiadó az elmúlt év őszén szerződést kötött a Germán Filológiai Intézettel az általa az utóbbi években megjelent németből fordított könyvek közül mintegy harmincnak az eredetivel való összevetésére s a fordítások felülbírálására. Az intézet annárai és hallgatói készségesen vállalták és végezték el ezt az érdekes megbízást, nem utolsósorban azért is, mert számukra ritkán adódó, a valóság, a gyakorlati élet által felvetett s nem tisztán elméleti jellegű feladat volt. A harminc könyv, amely ennél sokkal több művet tartalmaz - közöttük vannak pl. B. Brecht és Gerhart Hauptmann drámái, a Mai német elbeszélők és a A német elbeszélés mesterei c. kötetek - szinte teljes képet ad a jelenkori német szépprózai fordításokról. Az elkészült bírálatokat, amelyek elsősorban a fordításokban előforduló hibák, pontatlanságok, kihagyások és fölösleges bővítések kimutatására irányultak, s csak kisebb részükben érintették az egyes fordítások művészi színvonalát, megküldtük az Európa Könyvkiadónak. Nekem jutott feladatul, hogy a hallgatók recenzióit átnézzem, szempontjaikat kiegészítsem, az eredményeket összefoglaljam s próbáljam megrajzolni a német szépprózai fordítás mai helyzetét.

Az egyes fordítóknak az eredeti mű tartalmától, nyelvétől, stílusától függően igen eltérő, s nagyon is különböző nehézségű feladatot kellett megoldaniuk. Az átnézett művek igen széles skálán sorakoznak Goethetől a legmodernebb NDK-beli és nyugat-német írókig, s szinte mindegyik író, sőt legtöbbször ugyanazon író más-más műve is, külön, sajátos hangot igényelt. Így érthető, hogy a fordítások is változatos, meglehetősen tarka képet mutatnak. Minden szempontból megfelelő, tökéletesnek nevezhető fordítás csak kevés akad, de éppen olyan csekély az egészen gyengén sikerült fordítások száma is. A fordítások többsége jó átlagot, a közepesnél magasabb értéket képvisel. A fordítás elemi követelményeinek, a német szöveg helyes megértésének s szép magyar visszaadásának szinte valamennyien eleget tesznek. Fordítási hibák, elnézések, kihagyások mondhatni mindegyik fordítónál előfordulnak, ezek azonban egyetlen műben sem veszélyeztetik az egésznek vagy akárcsak nagyobb összefüggéseknek a megértését. A legtöbb fordító irodalmi színvonalu nyelven tolmácsol, az olvasó csak ritkán érzi, hogy fordítással áll szemben. Más kérdés azonban, hogy a jó magyar stílus mindig megfelel-e a német eredeti szellemének, s az olvasó valóban az eredeti művel ismerkedik-e meg. Néhány szó, esetleg kisebb mondatok kihagyása is jellemző a legtöbb fordításra, nagyobb szövegrészek vagy éppenséggel oldalak azonban sohasem maradnak fordítatlanul. A kihagyások egy része valószínűleg azzal magyarázható, hogy a fordító más kiadást használt, mint amelynek alapján az összevetés történt, s nem tételezhető fel, hogy szándékosan, megnemértésből vagy fordítási nehéz-

ségből maradtak ki. Mindez elismerést érdemel, bármily kevés is ahhoz, hogy csak ezek alapján sikerült fordításról beszélhessünk. Walter Widmer Fug und Unfug des Übersetzens c. könyvéből ugyanis az derül ki - legalábbis a franciából németre való fordításokat illetően -, hogy a német fordítók meglehetősen gyakran még az elemi követelményeknek sem tesznek eleget, oldalak maradnak ki, s a szöveget sem mindig helyesen tolmácsolják.

Ha a tartalmi hűség s az irodalmi szintű, jó magya stílus elemi követelményein túlmenően kicsit is fokozzuk igényeinket, s ezt is megvizsgáljuk, mennyire adja vissza a fordító az eredeti mű egyéni stílusjegyeit, sajátos hangulatát, mennyire igyekszik átvenni a mondanivalónak, a jellemeknek, a mű klímájának megfelelő nyelvi jegyeket, már a mi fordítóinknál is merül fel kifogás. Nem egy szép fordításról kiderül az eredetivel való összevetés nyomán, hogy csillogása, nyelvi pompája talán ragyogás.

Az eredeti mű természetétől való eltérés többféle jellegű. Fordításaink elég tekintélyes részére jellemző egy bizonyos fokú uniformizálás. Akárkiktől és akármit fordít az ilyen fordító, az eredeti egyéni jellegét elvéve nem is annyira saját stílusát viszi át a műre, hanem egy, a fordításoknál kötelezőnek érzett "manikürözött", megszépített stílust. Ennek illusztrálására egy könnyen fordítható elbeszélést választottunk, Jan Petersen: Und ringsum Schweigen kötetéből Die neue Methode c. elbeszélést. Ez Borbás Mária fordításában Új módszer címen a Mai német elbeszélők gyűjteményben jelent meg.

S. 45. An der Strassenbahnhaltestelle der Ausflugslinie stehen die Menschen in dichtem Knäuel. Sie haben rotgebrannte Gesichter und Arme, die eingefettet, wie mattes Kupfer glänzen. Es ist Sonntag.

313.o. Nyüzsgő tömeg a kirándulóvillamos megállójánál. Akár a vörösréz, fénylik a sok barnapiros arc meg kar. Vasárnap.

Az első mondatból a szintelen stehen ige eltűnt. A másodikban a rotgebrannt /vörösresült/ szó barnapiros-ra szépült, a rotgebrannt jelzőt indokoló eingefettet /=napolajjal bekenve/ fordítatlanul maradt. A jóval darabosabb, más ritmusu német mondatok szép harmóniába olvadtak.

A fordító nem találja eléggé kifejezőnek a gehen, kommen, denken, ansehen igéket, s igyekszem, felbukkan, fohászkodom, rámpillant szavakká szépíti.

S. 45. Ich gehe in den Mittelgang des Wagens.

313.o. A kocsi belsejébe igyekszem.

S.46. Plötzlich kommt ein Mann mit schwankenden Schritten über den Fahrdamm.

313.o. A járdaszigeten egyszerre csak felbukkan egy tántorgó férfi.

S.48. Wenn das bloss gut geht, denke ich.

314.o. Csak ne legyen semmi baj! - fohászkodom.

A munkás-agitátor nicht so hastig, warten, warten..! kiáltásából

Nyugi, nyugi... várjatok lesz.

A "nyugi" szó anakronizmus is, hiszen Hitler uralomrajutásának évében még nem használták, s jampisan kedélyeskedő hangulata sem felel meg az író szándékának.

E hibák egy oldalon fordultak elő, de az egész, kissé túl ragyogóra sikerült fordítás is ellenkezik az élethez közelebb álló nyelven írt eredetivel.

Példákat bőven idézhetnék akárhány fordításból.

Az eredeti mű stílusától, szellemétől való eltérés magasabb fokát jelenti, mikor a fordító nem uniformizálva "szépit" és kerekít, hanem saját, egyéni - sokszor különben értékes - stílusát viszi át fordításába. Ebbe a hibába érthetően tehetségesebb, önállóbb fordítóink - sokszor maguk is írók - esnek bele gyakrabban.

Lányi Viktornak nem csak szép, egyéni stílusa van, hanem mint Heine politikai részeinek fordításai bizonyítják, kiváló műfordító is. Egészében sikeres a Buddenbrook ház fordítása is. Elég sok helyen azonban Thomas Mann helyet őt magát véljük megszólalni. Sok benne az "isten uccse", "az áldóját". Természetes, jóízű magyar nyelv ez, de kicsit táblabírás, falusi-patriarchális, nem elég pontosan érzékelteti a B-házbeli polgárok sokszor kényelmes, de művelt, választékos atmoszféráját.

S.31. "Ja, meiner Treu": sagte der Alte. Ich ärgere mich noch immer, dass ich mich seinerzeit nicht resolvieren konnte, ihn ein bisschen menschlich herrichten zu lassen!...

25.o. - Hát, isten bizony, szólt az öreg ur, még most is esz a méreg, amiért annak idején nem tudtam rászánni magam, hogy egy kicsit emberségesen rendbehozassam.

Az egész fordítás irányára jellemző a következő rész:

S.9. Bei diesen Worten aber brach der alte M. Johann Buddenbrook einfach in Gelächter aus, in sein helles verkniffenes Kichern, das er heimlich in Bereitschaft gehalten hatte.

6.o. De már erre B.J., az öreg monsieur, egyszerűen elkacagta magát, harsány, kipukkanó nevetéssel, amelyet mintegy titkon készenlétben tartott.

kichern = kuncog

verkneifen = visszafojt

A Buddenbrook ház tartózkodóbb levegője nála magyarosabban harsánnyá, hangoskodóbbá válik.

A sok-sok példa közül még csak egy idézetet.

S.98. "Ich störe - ich muss um Verzeihung bitten!"

85.o. Inkommodálok, ezer bocsánatot kell kérnem.

Az entschuldigent instállok-kal fordítja. Bescherung nála Kriszt-kindli. Mindez falusias, táblabirós hangulatra mutat, éppenugy, mint sok német szónak latinnal való fordítása is. Érdekes viszont, hogy a német szöveg idegen, többnyire francia szavait magyarul adja vissza. A fordításban elég sok a nem egészen pontos értelmezés is:

Karpfen nem harcsa, hanem ponty, die hohle Hand nem lyukas marék, hanem tenyér, marok.

Meglehetősen eltér a német eredetitől egy ismeretlen fordító munkája, a Tábornok ur is.

Igen érdekes, hangjában és stilusában egyaránt szokatlan könyv Karl Ludwig Opitz Mein General c. regényének megnevezetlen fordítóju magyar kiadása, a Tábornok ur. A mű szokatlanságát az adja, hogy szerzője teljesen szépítetlenül gazdagon merit a német katonai zsargonból, s a magyar irodalomban elképzelhetetlenül sok zamatos káromkodást tartalmaz. A könyv lefordítása szótárhűség szempontjából is nehéz feladat volt, a katonák közt szokásos szólásmondások visszaadása legalább annyi gondot okozhatott, mint szakszövegek kifejezései.

A fordító lényegileg ügyesen megoldotta a nem mindennapi feladatot, különösen a cinikus hang megszólaltatásában. Jól formálta meg a fordító a tábornoknak és a tábornok sofőrjének, Horlachernek az alakját. A tábornok a magyar szövegben is nevetséges és ellenszenves szoldateszka, a szolgálat a szolgálatért elv megtestesítője, ugyanakkor Horlacher a fordításban is az életre való baka, a háborút megjárta tapasztalt róka minden jellemvonásával.

A fordításon meglátszik, hogy, élvezettel készítették, de a fordító kissé sokat megengedett magának, amiből igen sok hátrány származott. Ez azonban csak akkor derül ki, ha az eredetivel összevetve olvassuk el. A német szöveg cinizmusára ellenére is tartózkodóbb, kevésbé szabad száju, tisztességesebb hangú. A német katona alakja határozottan lép elő a könyv lapjairól, de mégsem az a kacskaringósan szitkozódó, fölényesen mocskos száju katona, mint a magyar szöveg Horlacherja. Nem is annyira temperamentumos, mint a magyar megfelelője.

Német könyv fordításában nem helyeselhetjük az olykor túl magyaros kiszólásokat, magyarosan füszeres káromkodásokat. Nem a káromkodások ellen van kifogásunk, mert az bőven van az eredetiben is, hanem az ellen, hogy ezeket a fordító sokkal durvábban, magyarosabban adja vissza, mintha Horlacher magyar és nem német katona lett volna. A magyar fordítás minden tekintetben erősebb, nem sok tulzással azt mondhatnánk, hogy a fordító részben új szöveget írt. Tulzásaival a szöveghűség ellen is vét, indokolatlanul told be és változtat.

S.12. "Allmächtiger", sagte ich. "Immer wenn im Leben eines Mannes was schief geht, dann steckt ein Weiberarsch dazwischen.

- Te jószagu Uristen! - mondtam. - Valahányszor valaki elszarja a dolgát, mindig az a büdös vatrantyú van mögötte.

Az egész mondatot tulcifrázta, s a tájszó használatával még magyarabb káromkodássá fordította az egyetlen erősebb német kiszólást.

Az eredeti mű cinikus hangja nem önmagáért van, az író szerepelőinek, s általuk a fasizmus tisztjeinek és altisztjeinek magatartását jellemzi. A fordító nem mindig fontolja meg az író szándékát, s akárhányszor a könnyű megoldás, a legkisebb ellenállás felületesebb utját választja.

S.11. "Auf ein fröhliches Wiedersehen im Massengrab".

11.o. - Vízontlátásra a tömegsírban.

A "fröhliches" szó fordítatlanul maradt, mert nem volt alkalmas magyar megfelelője, hogy a fordító felragyogtassa bizonyos vonatkozásokban kétséggel kívül ügyes stiluskészségét. De ez is azt bizonyítja, hogy a fordító sokszor csak a részletekben volt aprólé-

kosan gondos, s nem mindig volt tekintettel az egész mű nagyon is komoly mondanivalójára. Opitz nem az a könnyedén fecsegő, szereplőivel maga is cinikusan összehunyorító író, mint aminek a fordítás alapján látszik. Ő maga sohasem cinikus, ha nem is patetikus, de a hang és a szándék ellentétével kiemelten annál hatásosabban elítéli és elítélteti mind a fasizmust, mind a helyében ujjaéledő német militarizmust. "Auf ein fröhliches Wiedersehn im Massengrab" - a tábornok sofőrje mondja ezt elődjének, amikor leváltja, annak kaján gunyolódására, s ilyesmi az értelme: Neked is, nekem is kampec, örülök, hogy te is a gajdeszra mégy. Milyen jól jellemzi a szerző, mennyire hitt a hitlerizmus katonája is a "végső győzelem"-ben. De harcoltak, mert megrontotta őket a rendszer, harcoltak a zsákmányért, s mert jobban féltek a békétől, mint a háborútól.

A fordító könnyelmű nagyvonaluságát jól mutatja egy rövid mondat, amelyikben semmiféle probléma sincs, s mégis három pontatlanság: egy fölösleges kiemelés, indokolatlan betoldás és helytelenül fordított szó van a magyar szövegben.

S.7. Der Oberst Olten, der vor mir marschierte, drehte sich um und sah mich erstaunt an.

6.o. Olten, az ezredes, ment előttem, a harákolásra hátrafordult és értetlenül nézett rám.

Nem tudni, miért, de nemcsak stilárisan, hanem tartalmilag is változtatott ezen a mondaton:

S.12. "Wieso wechselt der Alte plötzlich seinen Fahrer"? fragte ich den Feldwebel, der als Aushilfe hinter dem Steuer hockte

12.o. - Mi az, miért cseréli le a sofőrjét olyan hirtelen az öreg? - kérdeztem az őrmestertől a kormány mögött; ő volt a kisegítő.

A fordító a német szöveg szintén életközeli nyelvét még ize-
sebben, sőt árasztikusabban igyekszik visszaadni. Ugyanakkor meg-
figyelhető nála egy ellentétes, de mégis azonos okból, a nyelvi
bravurból következő törekvés: az írói leírásoknak az eredetiben
könnyebb, csevegőbb hangját ünnepélyesebben szólaltatja meg, s
ami a fordításokban ritka, egyszerű német mondatokat gyakran
von össze.

S.8. Eine struppige Hecke verdeckte einen Haufen verwelkter
Kränze und Blumen. Verrostete Konservendosen und Zerbrochene Va-
sen lagen dazwischen.

6.o. A gondozatlan sövény egy halom elhervadt koszorút, virág-
csokrot takar, rozsdás konzervdobozok, törött vázák hevernek itt
is, ott is a virágok között.

u.o. Ein Stück weiter war ein altes Gräberfeld umgegraben.
Verwitterte Grabsteine standen am Wegrand.

Valamivel odébb a felásott ótemető következik; mállado-
zó sirkövek sorakoznak az út mentén.

A magyar szöveg sokszor hányaveti.

S.8. Er schikaniert uns noch als Leiche.

7.o. Holtában is azon jár az esze, hogyan babrálna ki
velünk.

Külön-külön olvasva mind a német, mind a magyar szöveg ere-
deti, élvezetes. A fordító gyakran elvileg is, a fordított mű ér-

tékeinek a rovására is hibázott azáltal, hogy a fordításba nagyon sok szubjektív elemet és stilusjegyet vitt bele, s a fordítói hűséget sem vette komolyan,

A fordított művek közül igen sok már-már érinti a fordíthatóság határát, nehezen adható vissza, s csak eredeti, a stilusban is megjelenített kifejező erejétől megfosztva. Ilyen, sokszor zenei hatásokra is épülő, egyes fordulatokat, kifejezéseket, vezérmotivumszerűen ismétlő mű Wolfgang Koeppen nyugatnémet író Treibhaus című regénye. A Prousttal, Joyce-al sok hasonlóságot mutató könyv igen magas fordítói művészetet igényel, az alig mérlegelhető finomságok, szóárnyalatok, a beszédtempó, a szerteindázó, de mégis rendkívül exakt mondatszerkezeteknek költeményekhez hasonlóan mondatról mondatra történő beleérző és egyben újjáalkotó visszaadását. Érezhetően törekszik ugyan arra, hogy lehetőleg kövesse Koeppen sajátosan egyéni, újszerűen egybefonódott mondatszerkesztését, de csak szószerint fordít, a magyar nyelv ellenére, s nem tud az eredetivel egyenértékű megoldást találni. Nézzünk meg például egy aránylag könnyebb mondatot.

S.17. Und er war hingerissen, er entsann sich seines Hungers, des Wanderns durch die Strassen fremder Städte, in die ihn der Abscheu vor Elkes Eltern getrieben hatte, er dachte an die Schaufenster tausendfacher Verführung, an die werbenden Puppen, ihre naiv lasziven Haltungen, an die ausgebreitete Wäsche, an die Plakatlampen, die ihre Strümpfe hoch zu den Schenkeln hinaufzogen,

an Mädchen, deren Sprache er nicht sprach, und die wie Eis und Feuer in einem an ihm vorübergingen.

18.o. És magával ragadta Keetenheuvét, aki visszaemlékezett az éhségre, a barangolásokra idegen városok utcáin, ahová Elke szülei iránt érzett utálata hajtotta, a kirakatok ezerféle kísértésére, a reklámbabákra, naivan ledér tartásukra, a kiterített fehérneműre, a plakáthölgyekre, akik a combjukon magasra huzzák a harisnyájukat, lányokra, akiknek a nyelvét nem beszélte, és akik mintha jégből és tűzből lennének egyszerre, úgy mentek el mellette.

Tartalmi hűsége ellenére is iskolás fordítás, fantáziátlan, jellegtelen stílus.

A fordító nem volt figyelemmel a sorok között megbuvó stíláriis elemekkel kifejezett mondanivalóra, a zenei hatásu ismétlésekre, melyek egyben tartalmilag is bizonyos asszociációkat hivatottak kiváltani az olvasókból.

Az aktuális politikai célzásokat a fordító megértette, s sok esetben lábjegyzetekben magyarázta, de nem következetesen. Kevésbé sikerült az irodalmi vagy filozófiai vonatkozások érzékeltetése. A szerző Keetenheuvét Shakespeare szavaival jellemzi: ein Träumer von des Gedankens Blässe angekränkelt /Hamlet/. A szószerinti fordítás helyett

akit bánt a gondolatok szintelensége^{x/}

^{x/} S.8., 8.o.

talán helyesebb lett volna Arany fordításának idézése /-akit a gondolat halványra betegített/. Vannak olyan idézetek is, amelyek semmiféle asszociációt nem ébreszthetnek a magyar olvasóban, /Hölderlin stb./, mert nem ismeri az idézett verssort vagy szálólóigévé vált formáját.

Egyes fordulatok, kifejezések vezérmotivumszerűen, szinte zeneileg ismétlődő fordulatoknak, kifejezéseknek következetlen fordítása az egész mű mélyebb szándékának megértését nehezíti meg.

"der gutmütige Trottel", Keetenheuве gyakori jelzője, a magyar fordításban egyszer jóindulatu hülye, máskor, "jószándéku ügyefogyott". A Hipothek szó a magyarban majd mint tehertétel, majd mint jelzálogkölcson szerepel.

Egy mondaton belül ugyanannak a szónak kétféle fordítása a mondat ritmusát is megbontja:

S.86. "mein süßes, mein weiches, mein warmes Entzücken, mein weiches, mein schmeichelndes, mein entzücktes Wort:

89.o. édes, puha, meleg gyönyörűségem, ó, az én lágy, simogató, elragadtatott szavaim.-

Pedig ezt a formailag annyira csiszolt s artistikusan kidolgozott regényt szinte úgy kellene fordítani, mint egy költeményt, a jelzők lehető legpontosabb visszaadásától kezdve a mondatritmus lehetséges érzékeltetéséig. A fordítás az eredetihez képest stilisztikailag rendkívül szürke.

Demnem tudott megbirkózni a fordító a német mondat szerkesztéssel sem, különösen a szórend és az appozíciók halmozásának vo-

natkozásában. Ez utóbbi Koeppen stilusának egyik jellegzetessége, a fordító itt is többször szószerint fordít, megfélekezve arról, hogy az a német nyelv természetével sokkal jobban összefér, mint a magyaréval.

S.37. Die jüdischen Redakteure flogen gleich, die alles falsch vorausgesehen, alles falsch gemacht hatten, ahnungslose Kälber im Gatter des Schlachthofes:

38.o. A zsidó szerkesztők rögtön repültek, okos emberek, gyakorlott vezércikkírók, kiváló stiliszták, akik mindent tévesen láttak előre, mindent tévesen csináltak, mit sem sejtő barmok a vágóhid rekeszében.....

Nyomdatechnikai szempontból zavart okoz, hogy a bekezdések beosztása az eredetihez képest teljesen önkényes. Ez a látszólag jelentéktelen hiányosság sokszor megnehezíti a megértést, mert sok esetben csak a bekezdés jelzi, hogy másvalakiről vagy valairől van szó. Ez a pontatlanság odáig megy, hogy a IV. fejezet fejléce egyszerűen elmarad, s folytatólagosan minden külön bekezdés nélkül következik az új fejezet szövege.

A nyomdai pontatlansághoz tartozik az antikva és a kurzivált szöveg használatában itt-ott mutatkozó következtetlenség is, pedig a két betűtípus használata az író egyik kifejezési eszköze, egyéni módszere, hogy az írói elbeszélést hirtelen belső monológra változtassa, s a két betűtípus használatával vizuálisan is két dimenziót teremtsen: az állóbetűket a tényleges elbeszélés tolmácsolására használja, a kurziválással az elbeszéléshez kapcsolódó

belső monológot fejezi ki. Ezért a nyomdai precizitás a megértés szempontjából sem közömbös. A fordításban többször előfordul kurziválás ott, ahol az eredetiben másként van.

Mindezen hiányosságok miatt a fordítás nem alkalmas arra, hogy a magyar olvasó igaz képet nyerjen Koeppenről, aki pedig korunknak egyik legértékesebb, legujyszerűbb írója.

Egészen más okokból, de szintén nehezen - nyugodtan kimondhatjuk - equivalensen nem is fordítható Thomas Mann Zauberberg c. regénye.

Itt azonban a tehetséges fordítónő, Szöllősi Klára igen gondos, lelkiismeretes munkával, kisebb s kevészámu fogyatékok ellenére is, igen jó fordítást nyújtott.

Ezt a könyvet Turóczy-Trostler József és Révay József régebbi közös fordítása után új fordításban kapta kézhez a magyar olvasó. A Turóczy fordítás filológiailag és tartalmilag hű, de megjele-
nése óta sokat fejlődött a magyar fordítási technika, s az Európa Könyvkiadó szükségét érezte, hogy a mai olvasó irodalmi és nyelvi izléséhez közelebb eső új fordításban adja ki ezt az olvasóközön-
ségünket állandóan érdeklő klasszikus művet. Szöllősy Klára igényes tolmácsolása igazolta az új fordítás jogosultságát, sőt szükségességét. Legjobb mai műfordítóink színvonalát éri el, tiszta, szép magyar nyelven szól, s lehetőség szerint követi, de

a magyar nyelv szabályainak megfelelően adja vissza az eredeti mű stílusát és hangulatát. A Varázshegy tökéletes nyelvi visszaadása igen nehéz, mert tartalmilag és nyelvileg sok, egymástól távoleső területet fog át, s Thomas Mannra jellemzően bonyolultan összetett, óriási mondatai - Bandwurmsätze - rengeteg gondolati és hangulati mondanivalót foglalnak egyszerre össze. Nyelve példátlanul fegyelmezett, sokszor artisztikus. Ha az eredeti mű mély iróniáját, csillogó dialektikáját lehetetlen is teljes gazdagságában közvetíteni, egészében mégis az igazi Varázshegyet ismerhetjük meg ebből a fordításból.

A fordító izes magyarsággal s mégis szöveghűen fordít nyelvünktől idegen vagy szintelennek tűnő fordulatokat, s ami még dicsérendőbb, bravuros ügyességgel ad vissza a magyar nyelv szerkezetétől merőben különböző nyelvtani konstrukciókat. Csak néhányra mutatunk rá.

S.33. Sein Wirken war in Jahrzehnte eines heftigen Aufschwunges gefallen... Jahrzehnte des Fortschrittes in Gewaltmärschen.

36.o. ...midőn a haladás hétmérföldes csizmában járt

S.616. dass man nicht einen Schritt weit sah

II.185.o. hogy az ember az orráig sem látott

S.622. Mit einem Worte

II.192.o. Egy szó mint száz:

Az egész terjedelmes művön át szépen kimunkálja, körülményes gonddal adja vissza Thomas Mann bonyolult mondatait, arra is vi-

gyázva, hogy lehetőség szerint ne bontsa fel azokat több mondatra. Bármelyik nehéz német mondat fordítását idézhetnénk.

S.646. Denn alles Interesse für Tod und Krankheit ist nichts als eine Art von Ausdruck für das am Leben, wie ja die humanistische Fakultät der Medizin beweist, die immer so höflich auf lateinisch zum Leben und seiner Krankheit redet und nur eine Abschattung ist das einen grossen und dringlichsten Anliegens, das ich mir nun mit aller Sympathie bei seinem Namen nenne: Es ist das Sorgenkind des Lebens, es ist der Mensch und ist sein Stand und Staat.

218.o. Mert aki halál és betegség iránt érdeklődik, ezzel volta-képpen csak az élet iránti érdeklődését fejezi ki, amint az orvostudomány humanista oldala is bizonyítja, hiszen mindig olyan udvariasan latinul szól az élethez és a betegséghez és csupán egyik árnyalata annak az egy és legfontosabb ügynek, amelyet most teljes szimpátiával nevén nevezek, az élet féltett gyermekéről van szó, az emberről és az ember helyzetéről, állapotáról...

Nem szó szerinti fordítás, aminthogy nem is lehet az, magyar-nak érezzük, s mégis tartalmazza a német szöveg gazdagságát, a kifejezés bonyolultságát s követni tudja a mondatóriás kanyargá-sait.

A jó műfordítónak gazdag ismeretekkel kell rendelkeznie, s sokoldalú képességekkel kell bírnia. Egyes szerzők, művek eseté-

ben ezentul még vérmérséklet, a műbe való beleélési képesség, a szereplő személyekkel való azonosulni tudás kérdése is a sikeres művészi fordítás. Az átnézett művek közül Brecht műveinek tolmácsolásában mutatkozik meg ez leginkább: Brecht válogatott színműveinek kiadásakor minden darab tolmácsolásával mást bizott meg a szerkesztőség, talán azzal a kísérletező elgondolással: ám mutassa meg mindenikük, mennyire képes megközelíteni a sajátos brechti világot, s a fordítások döntsék el, kik a leghivatottabbak e nehéz szerző tolmácsolásában. A fordítások minőségét érdekes módon nemcsak a nyelvtudás, fordítói és stíluskészség, technika és rutin határozta meg, hanem végső soron a fordítóknak a brechti világhoz való kapcsolata, megértése, s ösztönös elfogadása, illetőleg visszautasítása. Azok sikerültek legjobban, ahol a fordító rezonálni tudott a szerzővel, ahol a darabot a költő oldaláról igyekezett megközelíteni. Így az eredeti mű hiteles visszaadása színvonalát tekintve Nemes Nagy Ágnes /Kurázsi mama és gyermekei/ és Jékely Zoltán /Dobszó az éjszakában/ emelkednek ki a többiek közül. Kettőjük közül is, biztosabb nyelvi ismeretei alapján, Nemes Nagy Ágneset illeti az elsőség.

Közmondások és közmondásszerű szólások váltakoznak a Nemes Nagy Ágnes fordította darabban, Kurázsi mama és a hozzá közelállók felfogását tükröztetve. A német népi hangulatot idézik elő Brecht szülőföldjének gyakran használt tájszólási formái is. A középkori és népiesen nyers nyelv mégis távol áll a naturalizmustól, mert Brecht nyelve egyben stilizált is. Nemes Nagy Ágnes

legfőbb érdeme, hogy valóban költői munkájával érzékeltetni tudja a darab alaphangulatát, vissza tudta adni a népi nyelv brechti használatát. A közmondásszerű szólásokat, melyek csak a németül értőknek mondanak sokat, nem igyekszik hasonló magyar megfelelőkkel fordítani, találóan maga formálja újjá őket. Jól sikerült ugyancsak Nemes Nagy Ágnes fordításában a "Jó embert keresünk" is, de nem éri el a Kurázszi mama fordítási színvonalát.

Jékely Zoltán fordításában az argot sajátosan brechti keverése érdemel dicséretet. Jékely Zoltán az első Brecht fordító, aki ezen a nyers, de nem bántó argot-n, ezen az érdekes költői brechti nyelven ír. Nyelvi szinességben nem éri el mindenütt az eredetit, de élő és költői, s bátran merít a magyar argot szókincséből, s ezenfelül a korai Brecht fiatalos utkeresését, extravaganciáit is érzékeltetni tudja.

A kötet többi darabja, bár szövegük megbízható, s stílusuk ellen sem merülhet fel különösebb kifogás, mégis tartalmaz az eredetihez képest valami idegenséget, nem kelti a brechti színpad hangulatát, fordítója nem tudott megbarátkozni a brechti világgal.

Vas Istvántól érezhetően távol vannak a Koldusopera alakjai, klasszikus fordításokon csiszolt készsége nehezen fér meg a fiatalkori Bracht szatirával. Megértette a darab célzásait, a szatíra lényegét, megpróbálta teljes egészében visszaadni a német szöveg hangulatát, fordítása az eredetihez képest mégis színtelennek tűnik. Vas István irodalmi érdeklődésével magyarázható,

hogy azok a nyers, sőt kissé rikitó színek, amelyek erre a Brecht-darabra jellemzőek, a fordításban halványabban jelentkeznek. Az eredeti élő, beszélt jellegét sem sikerül a fordítónak érzékelteni, mindig egész, kikerekített mondatokban ír. Hasonló a helyzet a ~~songok~~ fordításánál is: tartalmilag megbízhatók és pontosak, verstanilag is jól formáltak, de az eredeti szöveg hatását, sokszor nyers szépségét nem érik el. Maga a fordító is tudatában lehetett azoknak a nehézségeknek, melyeket hajlamai s fordítói múltja jelentettek számára a darabnál, mert néhol a szövege szándékoltnan pongyolának látszik.

Carrar asszony fegyverei Vásárhelyi Miklós fordításában sikeresnek mondható. A teljes szöveget tolmácsolta, a szöveghűség ellen sem emelhető kifogás. Szövege magyaros, könnyen olvasható. Pontosan, szinte mondatról mondatra fordít, amit gyakran sajnálhatunk is, mert ezért néhol darabos, mondatai nem állnak össze szerves egységekké, pl. a tábornok beszédében.

Csorba Győző /Lucullus a bírák előtt/ hibátlanul, megbízhatóan fordít. Érdeme, hogy a német szöveg antikvizáló tendenciáit, bizonyos római hangulatát a legjobb magyar műfordítói hagyományok felhasználásával igyekezett tolmácsolni. Ugyanakkor érvényre juttatta a darab modern színeit. Hiba nála, hogy helyenként tulságosan követi az eredetit, így mondatszerkezetei néhol németesek.

S. ... Und vom hohen Gestühle erheben sich

Die Fürsprecher der Nachwelt

Der mit vielen Händen, zu nehmen

Der mit vielen Münden, zu essen

Der eifrig sammelnden

Gern liebenden Nachwelt

289.o. És rendre felállnak magas

Pulpitusokról

Az utókor szószólói

A sok-sok kézzel elfogadni vágyó

A buzgón gyűjteni vágyó

Életimádó utókoré.

Galilei élete Ungvári Tamás fordításában erényei ellenére sem mondható sikeresnek. Stilusa szép és magyaros, de nem ad hü képet Brecht Galileijéről. Nem alkalmazkodik Brecht költői világához, nem az eredeti mű modern színezetű beszélt nyelvére támaszkodik, hanem a németben is megtalálható archaizáló vonásokat mélyíti el. A szöveget minduntalan kisebb-nagyobb félreértések, pontatlanságok tarkítják, úgy, hogy az egész szöveg átdolgozásra szorul.

Hajnal Gábor fordítása /Állítsátok meg Artur^okat!/ ^o lit! nyelvi hűség tekintetében pontos, megbízható. Látható a fordító azon igyekezete, hogy a német szöveg szavait a legkorrektebbül adja vissza. Ha azonban a magyar szöveget önmagában vesszük, az az érzésünk, hogy a jambikus forma tulságosan szorította a fordítót. Brecht hagyomány^{os} drámai sormintákat az élő nyelv kevésbé költői szférájával ötvöztet össze, s az ezáltal létrejött hatás groteszk. Ehhez járul bizonyos klasszikus drámai művek paródiája. Az erede-

ti műnek ez az aspektusa, mely bizonyos mértékig fokozta a hatást, a fordításban teljesen elveszett, a régi forma hol zavaró, hol semmit sem mondó. A fordító mentségül szolgál, hogy a magyar drámairodalom viszonylag szegény klasszikus hagyományokban, a paródiát tehát nem lehetne teljes egészében keresztülvinni.

A Kaukázusi Krétakör /Garai Gábor/ kiegyensúlyozatlan. Kiválóan megoldott részek váltakoznak gyengén sikerültekkel. A darab költőisége többé-kevésbé elveszett. Érdekes és méltányolandó a fordítónak az a törekvése, hogy az egyéni izü és gruz népi bölcsességre jellemző közmondásokat megközelítőleg hasonló értelmű magyar szállóigékkel helyettesíti.

Brecht drámáinál jobban sikerült Gerhart Hauptmann darabjainak magyar megszólaltatása, bár mind a négy összehasonlított színmű tartalmaz komoly nyelvi és stílusproblémákat.

Háy Gyula a Geyer Flórián-ban szerencsésen ötvözi a mai magyar nyelvvel a biblia ódon nyelvezetét s a XVI. századi nehezebb beszédmódot. Mindez jól megfelel a német szöveg archaikuságának.

S.59. "Dünket euch das ein so unbillig Erfordern, ihr Herrn?"

25.o. "Oly igen méltatlan kívánságnak tűnik ez tinéktek, urak?"

A durvább kifejezéseket erőltetettséggel nélkül, mértékkel adta vissza.

A Takácsok nyelvének tájszólási és közönségesebb jellegét Vajthó László jó ösztönnel, kellő mértéket tartva érzékelteti, tartva magát ahhoz a helyes fordítói elvhez, hogy az idegen szöveg archaizált, tájnyelvi vagy egyéb különlegességeit inkább csak jelezni kell.

A Bundát Gábor Andor fordította. Elég sok pontatlanság, kihagyott szó és szerzői utasítás fordul ugyan elő, de a lényegét illetően jó fordítás. Az eredeti mű berlini dialektusát igyekszik lehetőleg érzékeltetni ilyen szavakkal: "Ne lefetyelj" /"DA red erscht nich lange"/, "Megkukultál?" /"Kannste nich reden?"/, "Hol kujtorogtál ilyen sokáig?" /"Wo steckst du'n überhaupt aso lange?"/.

Vannak kevésbé sikerült megoldásai is.

"Nee, so a armes Kind aber, ooch!" - "te harmatos ibolya".

A Henschel ^{fuvaros} fogorvos c. színművet Déry Tibor fordította szintén igen jól. A Hauptmann-darabok közös problémája, a tájnyelv, jelen esetben a sziléziai tájszólás érzékeltetése neki is színvonalasan sikerült.

Mint Gerhart Hauptmann és Brecht darabjainál, többen működtek közre Heine verseinek és prózai műveinek fordításában is. A két kötetnyi válogatásnak nagy érdeme, hogy nem támaszkodott a már meglevő gyengébb magyar fordításokra, hanem a kiadásra szánt részeket Heinéhez méltó szinten fordíttatta le. A fordítások általában igen jól sikerültek, Heine művei avatott kezekbe kerültek.

Szabó Ede /Utazások a Harz hegységben/ a lehető leghivebben ragaszkodott az eredeti szöveghez, fordítása mégis eredetinek hat, nincs benne semmi zavaró idegenszerűség, s megfelel Heine stílusának.

Ugyancsak magyarosan és szép stílusban, de kissé szabadabban fordítja Urbán Eszter a Lutetia francia kiadásához írt Heine-előszót: Politikai vallomás 1855-ben.

Lázár György - A vallás és filozófia története Németországban - Szabó Ede fordítási módszerével egyezően dolgozik, lehetően szöveghűen és magyarosan is fordít, de nála több a pontatlanság és kisebb hiba.

Szövege felvet egy általános fordítási kérdést, hogy kell fordítani az idegen szavakat, magyar szóval-e, vagy idegen formájukban? Véleményünk szerint ezt az író stílusából kiindulva lehet eldönteni: ha arra jellemző az idegen szavak gyakori használata, akkor ezt mint stílusjegyet tisztelnie kell a fordítónak. De ha csak esetleges, akkor kár elrontani a magyar szöveg tisztaságát néhány felesleges idegen szóval. Lázár György helyesen fogta fel ezt a kérdést:

S.106. "alle privilegierten Priester haben sich verbündet mit Cäsar un^d Konsorten zur unterdrückung der Völker".

449.o. "...az összes kiváltságos papok szövetkeztek Caesar-ral és cinkosaival a népek elnyomására".

A fordító nem feledkezik meg az eltűnt alliterációnak még

ugyanabban a mondatban való visszaadásáról sem:

privilegierten Priester - Caesarral és cinkosaival.

Mi sem látszik természetesebbnek, minthogy a fordító jól ismerje a fordított művet, alaposan tanulmányozza annak stílusjegyeit, megértse a nyelv és mondanivaló mélyebb, részletesebb összefüggéseit, sőt ismernie kellene a fordított író egész munkásságát. Nem egy fordítás értékét azonban éppen az csökkenti, hogy a fordító elmulasztotta ezt az alapvető feladatot. Ezt tette többek között Heinrich Böll Haus ohne Hüter /Magukra maradtak/ c. regényének ismeretlen fordítója. Heinrich Böll regényében, sőt több művében, egyes szavaknak súlyos tartalmuk, szimbolikus jelentőségük van, amelyek az író alapélményeit, legkomolyabb mondanivalóit hordozzák. E szavakat helytelenül, felületesen fordítani, vagy ismétlődésükben másként és másként visszaadni egyértelmű az író szándékainak megnehezítésével, mondanivalójuk szándékolt vagy akaratlan meghamisításával.

Ilyen szavak Böllnél a "klauen" "Brot"/mennyit kifejez már e két szó párosítása is, mennyire érzékelteti azt a világot, mely mögöttük áll, s amely felé Böll rokonszenve fordul/, ilyen a "Gesicht" szó is. Gondoljunk itt "Das Brot der frühen Jahre", a "Lohengrins Tod", a "Geschäft ist Geschäft" című művekre.

A fordító, mert nem ismeri eléggé Böll műveit, nyelvi eszközeit, pontatlan fordításával eltünteti a mögöttük feltáruló mélységeket is. Pl. a klauen = lopni, elemelni igénél.

S.22. Zwei Zentner Briketts gingen genau in den kleinen Leiterwagen mit dem er so oft an die Kohlenzüge gefahren war, um Brikette zu klauen.

19.o. Éppen egy mázsa brikett fért arra a kocsira, amivel oly gyakran ment ki /Heinrich Brielachné fia/ a szenes-vagonokhoz brikettet csenni.

Ha nem fordításról, hanem magyar eredetiről lenne szó, akkor is rossz lenne ez a fogalmazás. Gyermeknek nyalánkságot, kisebb játékokat, egymás radírját szokták elcsenni, s nem brikettet, s abból is egy mázsát. Heinrich tul fiatal volt? - éppen ez készítette Böllt, hogy erről írjon.

A Brot szó fordítása:

S.8. Dann endlich ging sie in ihr Zimmer, ass ihre Brote, dick mit Butter und Fleisch belegte grosse Weissbrotschnitten, trank ihren Wein und rauchte.

7.o. Aztán végre bevonult a szobájába, megette a vajjal vastagon megkent, fehér kenyérből készült husos szendvicseket, megitta a borát és cigarettázott.

A németben a Brot szó, még hozzá fokozva /kenyér - fehér kenyér/ kétszer fordul elő, Böllnél különleges jelentőséggel. A tartalmilag megfelelő szendvics fordítással azonban a mélyértelmű gondolati-hangulati elem a stílusjeggyel együtt elveszett. Így lehetett volna fordítani:

...megevett néhány szelet kenyeret, vajjal vastagon megkent, husal jól megrakott fehér kenyeret...

Nagy szerepe van a Gesicht szónak is Böll műveiben. Utalni lehet Martin álmaira ebben a regényben, a Stadt der alten Gesichter

írására és az Und sagte kein einziges Wort c. regényére.

Martin mindig az apjáról szeretne álmodni, de ha ez ritkán sikerül is neki, mindig arc nélkül látja.

75.o. És mikor az apja megjelent... az arcát a kezébe temette, és ő tudta, hogy az az apja, pedig az arca el volt takarva.

....mint aki millió évek óta ül és elrejtí az arcát... és mikor az apja levette a kezét az arcáról... Nem volt arca az apjának... Talán az arcára várt az apja... az apja egyedül volt és nem volt arca... pedig nem volt arca

/Egy bekezdésből vett idézetek, bár a most hibáztatott rész után következnek/.

Ezek után jogosan elvárható a fordítótól, hogy nem fordítja másként ezt a Böllnél oly gyakori, mély jelentőségű szót. De nem így van.

S.75.er hasste die fremden Lacher, hasste ihre Gesichter,noch bevor er sie gesehen hatte...

66.o. ...Gyűlölte az idegen nevetését, gyűlölte őket magukat, még mielőtt látta volna őket.

Sokszor lényeges dolgokban nemcsak az eredetihez, hanem saját magához sem hű, ugyanazt a kifejezést ugyanazon szereplő szájából, ha többször fordul elő, nem egyformán fordítja.

S.21. "Ich mache es weg" war das, was die Mutter immer wieder sagte, "Und du machst es nicht weg" war das, was Onkel Karl immer wieder sagte."

18.o. "Nem hagyom meg" ezt mondta mindig az anyja... "Nem fogod elcsinálni", ezt Karl bácsi mondta mindig".

Böll tehát azonos kifejezésekkel beszélteti alakjait, a fordító enyhíti az asszony szavainak durvaságát.

Heinrich Böll stilusa látszólag egyszerű, szókincse a leg hétköznapiabb szavakra szorítkozik, köznyelvi. Valójában tudatosan bonyolult: mondataiban gyakran találunk belső rimet, összeecsen- genek a szóvégek és szókezdő hangzók, szavakat és jelzős szerke- zeteket ismétél, ugyanazok a tagmondatok és egész mondatok buk- kannak fel a szöveg különböző részein. Mondatait különös gonddal építi fel: ebben rejlik kifejezéseinek varázsa és ereje. Ezért itt különösképpen igaznak érezzük Walter Widner tételét: "A be- szédtempó az első tényező ...amire egy fordításnak ügyelnie kell." Sajnos a regény fordítója nem nagyon ügyelt rá.

S.9. Sie legte die Hand auf seine Stirn, küsste ihn auf die Wange, und fragte leise:..

8.o. A kezét a homlokára tette, megcsókolta és halkán megérdez- te:..

A fordító fölöslegesen hallgatta el, hogy hol csókolta meg Martint anyja, mert ezzel megváltozott a mondat ritmusa is. Hé- lyesebb:

Kezét a homlokára tette, megcsókolta arcát és halkán meg- kérdezte.

S.12. An irgendeinem Punkt schlief er später ein, irgendwo zwi- schen Frau Borussiaks Stimme und dem Wort, das Brielachs Mutter zum Bäcker gesagt hatte: ein Onkel-Leo-Wort, ind dunklen, süß-

duftenden, warmen Keller des Bäckers hingezischtes Wort: ein Wort, dessen Bedeutung mit Brielachs Hilfe ihm klar geworden war: es hatte mit der Vereinigung der Männer mit den Frauen zu tun.

11.o. Később aztán elaludt, a Borussiakné hangja és a Leo bácsi féle szó között, amit Brielach anyja a sötét, cukorszagu, meleg pincében dobott oda a péknek; Brielach közreműködésével rájött a szó jelentésére; a férfinek a nővel való egyesülését jelentette.

A fordítás több szempontból hibás. A német mondat első két tagmondatában két határozatlan névmás is van, amelyeknek a magyar szövegben semmi nyoma. A magyar mondat ezenkívül megrövidült, és elveszett belőle az eredetiben meglévő fokozás. A Martin emlékezetében felmerülő szóról fokozatosan tudjuk meg, hogy ezt a szót Brielach anyja a péknek mondta, ez olyan szó volt, amit Leo szokott használni, ezt a szót Brielach anyja úgy sziszegte oda a péknek a sötét műhelyben, ez a szó a férfinek a nővel való egyesülését jelenti. A fokozás nemcsak a mondaton, hanem a fejezetben belül is megvan. Előbb már olvashattunk erről a szóról, a mondat egy része csak ismétlés, s így a fordítónak igazodni kellett volna saját előbbi fordításához.

S.10. ...das Wort, das Brielachs Mutter zum Bäcker gesagt hatte, dasselbe Wort, das im Flur des Hauses, wo Brielach wohnte, immer an der Wand stand.

9.o. ...az a szó, amelyet Brielach anyja a péknek mondott, ugyan-
az a szó, ami a lépcsőházban mindig a falra volt írva.

Nem felel meg a hangilleszkedés törvényének a "férfi" szó ra-
gozása; a hangulatnak a "sötét" szó használata.

Ez lenne a kielégítő fordítás:

Később aztán elaludt, valahol Borussiakné hangja és a szó kö-
zött, amit Brielach anyja a péknek mondott, Leo bácsi féle szó
volt ez, a pék homályos, ~~sukorszagu~~ meleg pincéjében odadobott
szó; Brielach közreműködésével rájött jelentésére: a szó ^Bférfinak
a nővel való egyesülését jelentette.

S.12. Vielleicht schlief er auch bei Hoppalong Chassidy ein, zünf-
tiger Reiter mit zünftigen Abenteuern, ein ganz klein wenig albern,
so wie die Gäste, die Mutter immer mitbrachte, albern waren."

11.o. Lehetséges, hogy Hoppalong Chassidyre gondolt, mikor elaludt,
a mesterlovasra, akinek remek kalandjai vannak, pedig egy kicsit
ostoba, olyan, mint a Mama vendégei."

Az eredetiben meglévő kétszeres szóismétlés eltűnt, a mondat
ritmusa teljesen megváltozott. De az értelme is. Fordítatlanul ma-
radt ezenkívül az "auch", a "ganz ...wenig", az "immer". Nem te-
hetünk arról, ha vendégeink között néha ostobák is vannak, de ar-
ról igen, hogy a mindig magunkkal hozottak ostobák.

Igy lehetne fordítani:

Vagy talán Hoppalong Chassidyre gondolva aludt el, aki pompás
lovas pompás kalandokkal, egy egész ~~csapat~~ ^Bostoba, mint a Mama
vendégei, akiket mindig magával hozott, ostobák voltak.

S.13. ...und Onkel Will, der immer sagte: "Tut euch doch mehr Butter darauf - Kopfschütteln - "mehr Butter drauf" - wieder Kopfschütteln - "noch mehr Butter".

12.o. ...és Will bácsi, aki mindig biztatja őket: "Kenjetek rá több vaját" - ő meg rázza a fejét - "több vaját bátran"- megint rázza a fejét - "no, még egy kis vaját".

Böll egyszerübb:

...és Will bácsi, aki mindig mondogatta: "kenjetek több vaját rá" - fejrázás - "több vaját rá" - ismét fejrázás - "még több vaját".

S.30. "Mit jedem Referat steigerte sich auch seine Prominenz, steigerte sich sein Körperumfang.

26.o. Minden előa_dással emelkedett a kiválósága és növekedett testének térfogata is.

A szóismétlés fölöslegesen tűnt el:

Minden előadással nőtt kiválósága és nőtt testének térfogata is.

S.31. Seine Gesten während der Reden entsprachen denen eines freundlichen, nur auf das Wohl des Kunden bedachten Friseurs: ... er massierte ihre Kopfhaut, ...dann seifte er sie lange und gründlich ein mit einer ungemein wohlriechenden, ungemein kostbaren Seife, während seine ölige Stimme ungemein intelligente Dinge aussprach.

26.o. Előadását kísérő gesztusai olyanok voltak, mint egy szolgálakész fodrászé, aki csak a vendégei javát nézi: ...bedörzsölte a fejbőrüket, ...majd valami rendkívül jó illatu, rendkívül értékes szappannal hosszan és alaposan szappanozta őket, miközben kenetes

hangján nagyon intelligens dolgokat hallatott.

A fordító nem meri az író a nagyszámu szóismétlések fordításával követni, s a legrosszabbkor hagy fel vele. A magyarban csökkent az irónia erőssége, holott a fordító jól érezte az "ungemein" szó használatában rejlő finom gunyt, mert nagyon jól adja vissza pár sorral lejjebb.

S.33. Das "ungemein begabte Kind" war früh entdeckt und gefördert worden."

27.o. A "roppant tehetséges gyermeket" korán felfedezték és a hóna alá nyultak."

S.33. Er hatte ihn als Redakteur einer grossen Nazizeitung entdeckt, hatte ihn gedruckt, und so konnte er... jedes Referat über moderne Lyrik mit dem Satz beginnen: "Als ich im Jahre 1935 als erster ein Gedicht unseres verstorbenen, in Russland gefallen Dichters Bach druckte, wusste ich, dass eine neue Aera lyrischer Aussage begonnen hatte."

28.o. Egy nagy náci ujság szerkesztőjeként fedezte fel és publikálta őt, és így minden, a modern költészetről tartott előadását ezzel a mondattal kezdhetette: ..."midőn 1935-ben a mi elhunyt, Oroszországban elesett költőnknek, Bachnak egy versét elsőként nyomtatattam ki, tudtam, hogy ezzel a lírai költészet új korszaka kezdődött."

A fordító idegen szót használ /publikálta/ inkább, csak hogy ne kelljen ismételnie, s így Böll elbeszélő stílusának egy további jellegzetessége tűnik el. A "drucken" igét mindkétszer "megjelentetni"-vel fordítottuk volna.

S.40. Albert kam zurück, Krieg kam: Geruch der Kasernenkantinen, ausverkaufte Hotels.

35.o. Albert visszajött, kitört a háboru: katonai kantinok büze, tulzsufolt szállodák.

Kifogásolható a "büz" szó használata. Érdekes módon Böll talán sohasem használja a "der Gestank" /'büz'/ szót, még a legindokoltabb esetben sem, míg a "Geruch" szó egyik kedvence.

Albert visszajött, jött a háboru: katonai kantinok szaga, tulzsufolt szállodák ...

S.43. ...sie froren und wussten den Wert der Dinge schon zu schätzen: hinauf auf die Kohlenwaggons und hinuntergeworfen, was eben hinunterging.

38.o. ...sokat fáztak és ismerték a dolgok értékét, jól fel tudnak kapaszkodni a szenesvagonokra és ledobálják, ami a kezük ügyébe akad.

A fordító felhigitotta a német szöveget, tompította annak lendületét: ...föl a szenesvagonokra, és ledobálták, ami ledobálható volt.

S.56. ...nahm die Zigaretten aus der Manteltasche: TOMAHAWK, sehr lang und sehr weiss und sehr stark."

49.o. ...a kabátja zsebéből kivette a cigarettát, egy doboz hosszú, hófehér, nagyon erős Tomahawk-ot."

A háromszoros szóismétlés eltüntetése megváltoztatta a mondat ritmusát, és az eredetiben a verzál antiquával szedett TOMAHAWK szó kiemelése sincs jelölve a magyar szövegben.

S.57. Der Bäcker hatte ein Zimmer frei, oben, wo der Gehilfe gewohnt hatte, der durchgebrannt war.

50.o. A péknek volt egy üres szobája fönt, ahol a segéd lakott, mig meg nem szökött.

A "der durchgebrannt war" köznyelvibb - kissé jasszos -, mint a jellegtelen "mig meg nem szökött". Mig olajra nem lépett - még ez sem lenne elég erős.

S.59. ...sparte, ohne dass sie viel davon spürte: Schuhe und Socken, Tasche und Schal: abgesparte Kartoffeln, nicht gegessene Margarine, nicht getrunkenen Kaffee, vom Speisezettel verschwundenes Fleisch.

51.o. ...takarékoskodott, anélkül, hogy nagyon megérezte volna, cipőt, harisnyát, táskát, sálát vette, az elspórolt burgonya, margarin, kávé, az étrendből törölt hús árán.

A Böllre annyira jellemző mondatszerkesztés eltűnt. Így fordítottuk volna:

... cipőt és harisnyát, táskát és sálát vett az elspórolt burgonya, az elnemfogyasztott margarin, a megnemivott kávé, az étrendből törölt hús árán.

Böll gyakran foglalja keretbe közbevetéseit. A főmondatnak alárendelt mellékmondatok után megismétli a főmondatot.

S.78. Und die Frau sagte das Wort, das sie sagen musste, die Frau sagte: "Süss"!

68.o. A nő pedig azt a szót mondta, ami elő volt írva: - Édes!

A fordító nem ismételi.

S.89. "Unendlich tief schien es zu sein und kalt.

77.o. Feneketlenül mélynek és hidegnek látszott.

Inkább így fordítanánk az eredeti ritmusnak megfelelően:

Végtelenül mélynek látszott és hidegnek...

Most nézzünk még egy tipikus hibát: a Böll által szívesen használt nominális mondatokat gyakran igésíti a fordító:

S.41. Der gelbe Butterklumpen in Pergament, das vor Scham knallrote Gesicht, das bald weinen wird. Eier, die über den dreckigen Tisch rollen.

36.o. Zsirpapidba csomagolt sárga vaját tettél az asztalra, és az arcod szégyentől ég, mint a pipacs, hogy mindjárt sirva fakadsz. A tojások gurulnak az asztalon.

A fordító a két első tagmondatot igésíti.

S.14. Umblättern der Buchseiten, der Atem der Mutter, das Anstreichen des Zündholzes und das winzige, kurze Glucksen, wenn sie einen Schluck Wein aus dem Glas nahm - und der geheimnisvoll nachwirkende Sog, wenn der Ventilator längst ausgestellt war: der Rauch der sich auf den Ventilator hinbewegte, und irgendwo schaltete das Bewusstsein aus zwischen Gäseler und "Wenn du der Sünden willst gedenken.

12.o. Hallatszott, hogy tovább lapoz a könyvben, hallatszott a Mama lélegzése, hallotta, amint cigarettára gyújt, amint egy kis korty

bort iszik a pohárból - és olyan titokzatos utóhatása van a ventilátornak, mikor már régen ki van kapcsolva: a füst még akkor is a ventilátor felé uszik; és a tudat valahol kikapcsolódott, valahol Gäseler és a vers között: "Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram".

Igy fordítottuk volna: A könyv lapozása, a Mama lélegzése, a gyufa sercenése és az apró rövid kortyogás, amikor egy kis bort iszik a pohárból - és a ventilátor titokzatos utóhatása, mikor már rég leállították: a füst, mely a ventilátor felé uszik, és a tudat kikapcsolódik valahol Gäseler és a vers között: "Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram".

S.29. "Jetzt aber hatten schon ein paar Bekannte sie entdeckt, und es würde unweigerlich wieder ein verkorkster Abend werden, schnell zurechtgemachte Schnittchen, entkorkte Flaschen, Kaffee - "Oder mögen sie lieber Tee?" - Zigaretten und Alberts büffeliges Gesicht, wenn er sich mit ihren Besuchern unterhalten und über ihren Mann Auskunft geben musste.

29.o. De most már felfedezte őt néhány ismerőse, megint elkerülhetetlenül egy elfuserált este következik, gyorsan szendvicseket kell összezsapni, üvegeket nyitni, kávét készíteni - "Vagy inkább teát parancsol" - cigarettát kínálni és Albert bosszus képét nézni, miközben a vendégeivel társalog és az ő férjéről kénytelen beszélni.

A fordító ismét igésit. Szerintünk:

...gyorsan összezsapott szendvicsek, felnyitott üvegek, kávé - "Vagy talán inkább teát parancsol" - cigaretták és Albert bossz-

szus képe, miközben vendégeivel társalog és az ő férjéről kénytelen beszélni.

Az "Oder mögen sie lieber Tee?" fordítását azért változtattuk meg, mert az itt, csak Nella képzeletében lejátszódó elfuserált esték egyikét később az író le is írja, s mivel a sztereotip kérdés ott is elhangzik, a magyar fordítást egybevetettük, mivel ezt a fordító elmulasztotta. Egyébként Böll az est leírásánál újra nominális mondatokat használ, s ezeket már jól fordítja a fordító.

Még két példa a nominális mondatok felesleges igésítésére:

S.58. "Abends das rosige grelle Licht im Bissalon. Gelbliches Bananeneis für fünfzehn Pfennige, oder mit Heinrich in Panzeruniform in die "Wespe".

51.o. Este a rikitóan rózsaszínű világítású fagyaltszalonban halványsárga banánfagyaltot evett, tizenöt Pfennigért, vagy a páncélos-egyenruhás Heinrich-vel a "Darázs"-ba ment.

Igy alakítanánk át a fordítást:

Estétként a rikitóan rózsaszínű fény a fagyaltszalonban, halványsárga banánfagyalt tizenöt pfennigért, vagy a "Darázs"-ban a páncélos-egyenruhás Heinrich-vel...

S.65. Schon war sie entschlossen, den Bäcker zu erhören und Leo den Jungen Schaffnerinnen zu überlassen. Sein Rasiergesicht mit eckiger Stirn, rotgebürstete Hände und polierte Nägel und in den Augen die Zuhaltersicherheit.

57.o. Már elhatározta, hogy meg fogja hallgatni a péket, és Leót simára borotvált képével, szögletes homlokával, vörösre kefélt kezével, manikürözött körmeivel, selyemfiu-tekintetével átengedi a fiatalabb kalauznőknek.

Helyesebb:

Már elhatározta, hogy meg fogja hallgatni a péket, és hogy átengedi a fiatalabb kalauznőknek Leót. A simára borotvált képét és szögletes homlokát, vörösre kefélt kezét és manikürözött körmeit és selyemfiu-tekintetét.

Az átnézett fordítások között egyetlen olyan van, amelynek - legalábbis első ötven oldala - szinte olvashatatlan. Heinrich Mann Kisváros c. regényének fordítója, Keresztury Dezső, a regény kezdetén annyira szószerint követi az eredetét, hogy nemcsak a művészi követelményeket, de még a magyarosságot is teljesen figyelmen kívül hagyja. Pedáns és jó filológus, de ezért feláldozza az eredeti mű minden stilusszépségét, szárazzá, unalmassá és papiriztúvé válik. Helyenként annyira magyartalan, hogy szinte az az érzésünk, szándékoltan az, mintha ily módon akarná érzékeltetni Heinrich Mann valamilyen stilussajátosságát. Ebben a gyanunkban az is megerősíthető, hogy a fordítás igen egyenetlen. Csak az eleje gyenge, a későbbiekben nagyon is jó fordítónak mutatkozik Keresztury Dezső, s a regény költői szépségének minden finomságát éreztetni tudja. De kiadott műben nincs helye a kísérletezésnek, a művész tudása legjavát köteles adni, s nem tekinthetünk el a fordító érdemeinek elismerése mellett a hibák kimutatásától sem.

S.6. Ihre Stunde war da: schon klapperten ihre Holzschuhe in der Gasse neben dem Café. Mit ihrem Gegacker, das lauter war als das der Hennen; mit ihrer Nase, die Schärfer war als die der Hühnerschnäbel, flügelschlagend mit ihren langen Armen, scheuchte

sie das Federvieh zum Brunnen und liess es aus der Pfütze trinken.

6.o. Épp itt volt Lucia órája: facipőí már ott kopogtak a kávéház melletti utcán. Kotkodácsolásával, amely hangosabb volt a tyukokénál, orrával, amely élesebb volt, mint a baronfiak csőre s hosszú karjaival mint szárnyakkal hadonászva, a kuthoz terelte az aprójószágot, hogy igyék a tócsából.

Hogyan értelmezzük az ilyen mondatokat? Hova tartozik a "kotkodácsolásával" és "orrával" határozó, talán mint a karjaival, ezzel is hadonászott, vagy azokkal terelte a kuthoz az aprójószágot? A kuthoz terelte az aprójószágot, hogy igyék a tócsából. A magyar szóhasználat és mondat szerkesztés szerint itt inkább arra gondolhatnánk, hogy Lucia akart inni a pocsolyából, s nem az aprójószágot akarta megitatni.

5.7. Neben dem Turm aber wich das Dunkel zurück, tief in den Wirnkel, worin man das Haus des Kaufmannes Mancafade wusste. Kaum dass die Umrisse seiner Fenster zu erkennen waren: hinter einem stand aber sicher auch jetzt, wie sie immer dort stand, die Unsichtbare, das Rätsel der Stadt:

7.o. A torony mellett azonban visszahúzódott a homály, a szöglet mélyére, amelyben Mancafade kereskedő házat lehetett sejtetni. Alighogy ablakainak körvonalai látszottak - az egyik mögött biztosan most is ott állt mint mindig a Láthatatlan, a Város Talánya:

A németben az aláhuzott rész önálló főmondat. A Kaum dass nem alighogy, hanem éppen csak, éppencsakhogya. Az "alighogy" előidehű alárendelő kötőszó, de hiába várjuk folytatásként a főmondatot, nem találjuk. Így az egész mondat zavarossá, értelmetlenné válik.

Hogy a fordítás kezdő részének gyengeségéről meggyőződünk, még csak össze sem kell hasonlitanunk az eredetivel, a magyar szöveg önmagáért beszél.

Sajnos, a fordítás hitelességében bizó jószándéku magyar olvasó mindezt Heinrich Mannak, vagy esetleg, ha általánosító hajlamu, az újabb német irodalomnak tulajdoníthatja, s ha még hozzá tulzottan patrióta is, elégedetten sóhajt fel, "mennyivel különb a mi irodalmunk".

Gergely Erzsébet Kövek az emlékműhöz c. fordítása abból a szempontból tanulságos, hogy politikai vonatkozású részek fordításánál különösen ügyelni kell a pontos, szószerinti fordításra, sem ^{mi} betoldásnak vagy kihagyásnak, illetőleg változtatásnak nincs helye. Szándékosságra természetesen nem gondolunk, Günther Weisenborn határozott állásfoglalású börtönnaplója ezt nem is indokolná, de mert több apróbb eltérés, még ha tévedésből ered is, ilyen irányba látszik mutatni, ha inkább elvi szempontból is, meg kívánjuk azokat említeni.

S.212. Hier kamen die Bolschewiken, der vertierte Osten, und fragten ihn nach Goethe, ihn einen preussischen Strafanstaltsbeamten, nach Dichtern, die doch die ~~meisten~~ meisten Deutschen seiner Art verachteten.

189.o. Ide jönnek ezek a bolsevíkok, ez az elállatiasodott ázsiai népség, és Goethéről kérdezzetik őt, a porosz katonát és felelős

fegyházi tisztségviselőt, Goethéről, meg más ilyen költőkről, akiket a legtöbb német ember mélységesen megvet.

A szöveg összefüggését figyelmen kívül hagyó felületesebb olvasóban könnyen az a meggyőződés alakulhat ki, hogy a legtöbb német ember megveti Goethét. Persze, ez a magyar mondatból sem következik, hiszen ez a fegyőr altiszt véleménye, de az eredeti szöveg mégis mást mond. A "seiner Art" nem a "Dichter" szóra vonatkozik, hanem a "Deutschen"-ra, tehát Goethét nem a legtöbb német veti meg a fegyőr szerint sem, hanem a legtöbb, "hozzá hasonló" német.

S.207. Wie betend stand mancher, der ein Brot wie ein Kind in beiden Armen hielt, und biss weinend von oben hinein.

184.o. Volt, aki úgy állt, mintha álmodozna, fogta a kenyeret, mintha csecsemőt tartana a karjában, és sirva harapott bele. /A börtönben, a Felszabadulás első perceiben/.

S.219. Es war ein sonniger, kühler Apriltag, als ich mit einem Soldaten das Zuchthaus verliess.

195.o. Verőfényes, hűvös áprilisi nap volt, amikor egy szovjet katona kíséretében kiléptem a fegyház kapuján.

u.o. Der Soldat, ein junger Mann, der gern lachte, brannte zwei Zigaretten an und steckte mir eine in den Mund.

A szöveg összefüggéséből világos, hogy szovjet katonáról van szó, de a német szöveg éppen ezért mindkét esetben "katoná"-t ír. Különben is, a második idézet néhány sorral az első után következik

Gergely Erzsébet fordítása jó. A regény kétféle stílus keveréke, a börtönben játszódó részek tárgyilagos leírások, igen tömör

megfogalmazásban. Az ezekkel váltakozó visszaemlékezések a szabad életre sokkal költőibb, líraibb nyelven íródtak. A fordító-nak sikerült az eredeti mű hangulatát megteremteni, szép stílusban, magyarosan tolmácsolta. Változtatásait csak ritkán kifogásolhatjuk.

S.208. Sechs politische Häftlinge: Beckerfranz, Jupp, Alfred, Alex, Paul und ich.

185.o. Hatan voltunk a bizottság tagjai, mindnyájan politikaiak: Pékferi, Jupp, Alfred, Alex, Paul meg én.

A nevek közül kár volt az elsőt megmagyarosítani, ha a többi németül sorolja fel.

Helyes lett volna a szövegben előforduló angol szavakat, kifejezéseket lábjegyzetben vagy a kötet végén összegyűjtve lefordítani, hogy a szöveg teljes mértékben érthető legyen az olvasó számára. Pl. a 70. oldalon szó van a "honey-suckle" édes illatáról. Ez az angol szó semmiféle hangulatot nem ébreszt a magyar olvasóban.

S.27. ...und ich war den ganzen Tag mit der Subway up and downtown gefahren, um den Erfinderkongress, ein Funeral home und ein Arbeitermeeting zu besuchen und den Präsidenten der "Life-saving-Company" zu interviewen.

24.o. ...és egész nap a földalattin utaztam up - and downtown, a feltalálók kongresszusára, egy funeral-homeban és egy munkás meetingen jártam és interjút készítettem a "Life-saving-Company" elnökével.

A német elbeszélés mesterei gyűjteményből öt elbeszélést hasonlítottunk össze.

Szabó Ede, A chilei földrengés fordítója itt is gondos, lelkiismeretes munkát végzett. A rövid elbeszélés fordítása nagyon jó, kisebb stiláris hiba is alig kerül benne. Ilyennek tekinthető a következő mondat egy helytelen kifejezése:

S.152. Kaum befand er sich im Freien, als die ganze schon erschütterte Strasse auf eine zweite Bewegung der Erde völlig zusammenfiel."

I.k. 267.o. Alig ért ki a szabadba, amikor a már ^{am}ugyis megrendült utca egy újabb földrengésre teljes egészében beomlott."

Az utcáról nem mondják, hogy beomlik. A fal omlik be, a mennyezet szakad be. A "zusammenfiel" jelentése = összeomlott.

A szegény muzsikus eredetijének régies, tekervényes mondatait Mikes Margit jól adta vissza. A fordítást dicséri, hogy egyetlen bántó hiba sincs benne, sem a fordítás pontosságát, sem a stilus helyességét illetően.

Ottlik Géza A falusi Romeo és Juliá-ban Gottfried Keller vidékiesen nyugodt, de szép irodalmi stilusát megfelelő hangulatban tolmácsolja. Régies izét is érezteti, de kicsit még lassúbbra, még tempósabbra fogja.

S.69. An dem schönen Flusse, der eine halbe Stunde entfernt an Seldwyl vorüberzieht, erhebt sich eine weitgedehnte Erdwelle und verliert sich, selter wohlbebaut, in der fruchtbaren Ebene.

II.k. 339.o. Seldwylától egy félóra járásnyira folyik egy szép folyó, ennek a folyónak a mentén húzódik egy széles, szelíd lejtésű dombhát, egy jól megművelt terjedelmes emelkedő, beleolvadva mindenütt a környező termékeny síkságba.

Thomas Mann Toni Kröger-ének fordítója a már több helyen méltatott Lányi Viktor. Itt is már ismert fordítói erényei és hibái jelentkeznek: itt is főként az kifogásolható nála, hogy tulságosan eredetiskedik, egy kínálkozó ötletnek, szellemeskedésnek nem tud ellenállni, ha az a szöveghűség rovására megy is.

Jellemző példa, ahogyan a "keineswegs" szót fordítja:

S.5. Aber sie kam keineswegs

II.k. 503.o. De ennek nem vitt ő hozzá az utja

Itt nyilvánvalóan azért választotta ezt a körülményeskedő formát, mert a "keineswegs" szó szerinti, de teljesen elhalványult értelmét is fel akarta csillantani.

Indokolatlanok, szeszélyesek, de következetesek változtatásai is.

S.15. "Das sind wohl Fruchtbombons, die ihr da habt?"

II.k. 495.o. "Málnacukrotok van?"

S valamivel később ismét:

S.17. "Adieu ihr, und Dank für die Fruchtbombons!"

II.k. "Szervusztok, köszönöm a málnacukrot."

A gyűjtemény leggyengébb fordítása Heine kis remeke, A nemes Schnabelowopski ur emlékirataiból Lakatos Istvántól. Ez a fordítás helyenként igen erősen eltér az eredetitől. Szatirikus éle nem

vész el, de Heine könnyed, elegáns prózáját emelkedettebben, "szebben" akarta visszaadni, de csak mesterkéltebb, erőltetebb és dagályosabb szöveget tudott nyújtani.

S.3. Die alte Grosstante ist jetzt ebenfalls tot.

415.o. ...eltávozott az élők sorából.

S.3. ...als beider ehelicher Sohn wurde ich geboren

...az ő házasságuk gyümölcseként születtem

u.o. ...ich bin in der ganzen Welt wohl der einzige Mensch, der an ihren lieben Papagai noch denkt.

...s hihetőleg kerek e nagy világon én vagyok az egyetlen...

S.58. Sie war so selengut. Sie konnte nichts abschlagen, ausgenommen ihr Wasser.

422.o. Ilyen jótét lélek volt, nem tudott semmit megtagadni, semmit visszatartani, legkevésbé nedvereszto ingereit.

Sokszor régieskedik, ahol Heine ma is frissen hat:

S.4. in der Meinung

416.o. s meg lévén győződve arról.

Még egy másik gyűjteményes kiadást néztünk át, a Mai német elbeszélők c. kötet hat elbeszélését.

Philipp Berta fordította Helmut Sakowski "Lene Matke a sarkára áll és Erich Köhler Az Ördögmalom c. elbeszélését. A kettő közül az utóbbi volt nehezebben fordítható tömör stílusa miatt, mégis ez sikerült jobban. A német szöveget valamennyire feloldotta ugyan, s kissé hosszabb terjedelemmel adta vissza, de az eredeti

tartalmának és hangulatának megváltoztatása nélkül.

A falusi tárgyú, szövetkezeti témájú Lene Mattke is jó fordítás, de stílusában, hangulatában jobban eltér az eredetitől, mint az előbbiben. Jól ismeri a magyar falusi és népi nyelvet, s az ilyen német szavakra igen szerencsés magyar megfelelőket talál. De néha mintha gyönyörködnék is saját falusias nyelvében, népiesebb, mint az eredeti, nem érezteti eléggé a német levegőt. A fiatal német író egyszerűbb, darabosabb, parasztibb nyelvét csiszoltabban, kerekebben fordítja. A szaggatottabb, modernebb német mondatokat szimmetrikusabban tagolja, a mondatok ritmusát nem is igyekszik átvinni.

S.75. Im Vorland der Berge lag Scholzenbrück, ein kleines Dorf, mit kaum hundert Leuten, ein Hauflein rotdachiger Bauernhäuser, hingewürfelt zwischen wucherndem Buschwerk und Gehölz.

497.o. Az alig száz lelket számláló Scholzenbrück falucska a hegyek lábától nem messze terült el: maroknyi piros tetős házikója fák és bozót sűrűjében ült meg.

Hosszabb német mondatokat háromra is bont:

S.75. Eine Kirche hatten sie nicht im Dorf - die Frommen mussten das Gesangbuch über den Hügel tragen bis zum Nachbarflecken -, nicht einmal einen Konsumladen besaßen sie; doch einen Gottesacker, ein nacktes Feldstück, umfriedet von einem vergrauten Staketenzaun.

498.o. A falunak nem volt teplota, így az ájtatos lelkek imádságos könyvükkel felszerelve, a szomszédos, de a dombo tulsó oldalán

fekvő faluba járogattak át. De még csak egy szövetkezeti boltjuk sem akadt. Temetőjük ellenben volt; viharvert léckerítéssel körülvett, darabka kopár föld.

Stilusa szép és egyenletes, de elég sokat változtat. Hangulata derültebb, mint az eredetie. Néha bántóan keveri a falusit a városival, a németet a magyarral. Pl. szerencsétlen megoldás a "Wohnzimmerschrank" "kombinált szekrényre" fordítása.

S.81. Aber nichts blieb für Sachen, für die Götzen und für einen Wohnzimmerschrank.

501.o. De azért soha egy vasuk sem maradt, hogy vehettek volna ezt, azt, nem maradt se a gyerekekre, sem a kombinált szekrényre.

A német lakásoknak korántsem olyan elmaradhatatlan darabja a kombinált szekrény, mint nálunk nemrég még volt, a szövegben különben is lakószoba-szekrény van. Magyarországon is nehezen képzelhető el parasztok lakószobájában, mert ha itt-ott van is, nem használják, s nem a lakószobában tartják.

Helytelen a "vollbusig" - "begyes" fordítás is a következő kontextusban:

.....meinte die vollbusige Wirtin, die Hände auf den Tresen gestützt.

501.o. ...vélekedett a begyes kocsmárosné, karjaival a pultnak támaszkodva.

vollbusig = vollbrüstig = telt keblű

Itt "mellyes" lehetne.

Germanizmusnak érezzük ezt a fordulatot:

S.76. Die Leute der Genossenschaft hatten alle Hände voll zu tun, die Ernte vom Acker zu holen.

498.o. A szövetségi embereknek mindkét kezük tele volt munkával: a termés betakarítása folyt.

A kötet leggyengébb fordításáról, Az új módszer-ről más vonatkozásban az előbbieken már részletesebben szoltunk.

A többi elbeszélés - Walter Jous: Carlo Pedrini ügyében /Gyurkó László/, Luise Kinser: Daniela /Szabó Ilona/ és Stephan Hermlin: Jorck hadnagy /Ember Mária/ mind kifogástalan. Közülük is kiemelkedik Ember Mária hibátlanul szép művészi fordítása.

A jó fordítások, közé tartozik Erwin Strittmatter "A csodatevő"-je is, Kócsavay Margot munkája. Jól érezteti az eredeti mű sajátos szellemét, színes, gazdag nyelvét. Az átnézett részben nagyobb hiba, komolyabb értelmi eltérés nem fordult elő. Találó, a német hangulatához simuló szavak és kifejezések teszik közvetlenné és színessé. A fordító a szerző stílusát gondosan tanulmányozta, stílusjegyeit következetesen egyformán adja vissza, pl. az egymás közelében álló két igét határozói ige-névvel és igével fordítja /melléknévi igenév is előfordul/.

sagte... und lachte = mondta mosolyogva

mäuselte und schwankte = szabadkozott ingadozva

hat den Kopf auf den Arm gestützt und sann = tűnődve a karjára hajtotta a fejét

sieht an und schmunzelt = mosolyogva nézi

Érdekes két jelző összevonása:

weiss und fürstlich = fejedelmi fehérben.

Leonhard Frank megjelentetett műveit a kiadó gyakorlatának megfelelően ugyancsak többen fordították. Jézus tanítványai-t Gergely Krzsébet ültette át a többi fordításánál már ismertetett eljárásával. Kisebb értelmi eltérései ellenére ez is jó fordítás. Itt különösen sok sajátosan német fordulat sikerült visszaadásában mutatkozott meg ügyessége.

S.221. Sie sieht ja immer noch so elend aus, wie ein verhungarter Spatz.

53.o. Még most is úgy néz ki, mint egy nyuzott macska.

53 Die Schuh halten, solange ich lebe und passen tun sie mir wie angemessen.

Ez a cipő már kiszolgál, ameddig élek, és hát igazán olyan paszentos, mintha csak rám szabták volna.

Leonhard Frank Német novella c. kötetét a címadó novella kivételével, amelyet Lányi Viktor fordított, Páy Árpád ültette át magyarra. Mindkét fordító munkája jól sikerült. Lányi Viktor

stilusa kevésbé diszitett, egyszerűbb, ezért jobban megfelel L. Frank egyéni hangjának. Fáy Árpád viszont érezhetően "szép" stilusra törekedett, s ez a törekvése néha igen szép eredményre vezetett. Mint szinte minden fordításban, hibás fordítást, helytelen megfogalmazást itt is találunk.

S.531. schon oft Männer versucht hatten, sie auf der Strasse anzusprechen

162.o. ...hogy férfiak már gyakran próbálkoztak nála, nem egyszer leszólították

A magyar fordítás erősebb annál, amit Frank mond.

S.324. Bist ja, wie ein Lindenblatt. Siehst auch so aus.

78.o. Hisz olyan vagy, mint a nyárfalevél, olyan érzékeny. Rá van írva az arcodra.

Pelesleges volt a hárslevelet nyárfalevélre cserélni. Az utóbbinak más a hangulata, az ijedtséggel kapcsolatos: reszket, mint a nyárfalevél.

S.346. von ihrer Mutter, die in einem Altersheim lebte

97.o. ...az anyjától, aki szülőfalujában töltötte öreg napjait

Altersheim = az agok menhelye

278.o. Greifer rann aus dem Munde des Chefredakteurs

40.o. Tajték szivárgott a főszerkesztő szájából.

A "rann" az uralkodó osztály barbárságát festi, hozzá képest a szivárgott tul finom.

S.507. auch mit den dunklen Riesenaugen

137.o. óriási szürke szemével is

dunkel semmiképpen sem fordítható szürkének.

S.529. Gehen sie mit geschlossenen Augen durch die Welt?

160.o. Bekötött szemmel járkál maga az életben?

Akadnak értelemzavaró hibák is.

S.485. Sie hörten einen tiefen Seufzer der Gastgeberin

118.o. Az asszony akaratlanul felsóhajtott

S.329. Zuerst erschienen die gespreizten kurzen Finger und dann das sehr schmale Köpfchen, das Gesicht ganz gleichmässig getönt, wie warmes Edelholz, die herrlichen Augen.

81.o. Legelőbb kifeszített ujjai jelentek meg, utána tömör, nagyon keskeny fejecskéje, és az arca, végül a nemes ébenfa tónusban pompázó, ragyogó szempár.

Egy szempár nem jelenhet meg legutoljára, csak együtt az arccal. A téves fordítást a hibásan betoldott "végül" szó okozza.

Német szépprózai fordítási irodalmunk színvonalát ismertetve a kínálkozó tanulságokra is rá akartunk mutatni. Ezért az ebből a szempontból legjellemzőbb fordításokat ismertettük részletesebben: több mű vagy fordító bevonása csak a terjedelmet szaporította volna, anélkül, hogy elvi szempontból újat nyújtott volna. Ebből az is következik, hogy az itt-ott történt elmarasztalás semmi esetre sem jelenti a fordítók rangsorolását. Vas István és Lányi Viktor mindenképpen kitűnő fordítók, s éppen egyéni tehetségük nehezíti meg a nem az ő vérmérsékletükre szabott művek adekvat visszaadását. Nem is mindenik mű állítja egyforma nehézségek elé a

fordítókat: Brecht, Koeppen, Böll, Thomas Mann a legnehezebben fordítható szerzők, a legnagyobb fordítói tudást és készséget éppen az ő műveik fordítása kívánja meg. Ilyen vagy olyan nehézséget persze minden szerző tartalmaz, s a meg nem említett fordítók közül is sokan végeztek lelkiismeretes, eredményes munkát.

x x x

Különböző súlyos fordítási hibák kisebb-nagyobb számban minden fordításban vannak. Pusztán felsorolásuk tanulmányra rugna. Voltaképpen nem ezek döntik el a fordítás milyenségét, de még a legjobb fordítás értékét is rontják.

Egyik csoportba az olyan jelenségek sorolhatók, amik egy fordítói erény, a feltétlen érthetőségre való törekvés eltulzásából erednek. Szöllősy Klára pl. gyakran "magyaráz", olyan, inkább jegyzetbe kívánckozó tudnivalókat "betold", amik az eredetiben nincsenek benne.

Der Zauberberg S.10. Ein einfacher junger Mensch reiste... nach Davosplatz in Graubündischen

7.o. Egy egyszerű fiatalember a Graubünden kantonbeli Davos-Platzba utazott.

A német szövegben a "sváb tenger"-nek megfelelő rész nincs idézőjelben, s az író nem magyarázza meg, hogy a sváb tengeren a Bódeni-tót kell érteni.

Hogy Graubünden "Kanton", hogy a Bódeni-tót "sváb tenger"-nek is nevezik, helyesebb lenne jegyzetben megadni. A szövegbe semmiképpen sem illik.

Többször előfordul, hogy nem tárgyi ismeretek közléséért, hanem a szó jelentésének pontosabb megértéséért ír körül a fordító. Ez is filológiai lelkiismeretességre vall, de hibáztatható, ha ezáltal lényegtelenít.

Der Zauberberg S.139. die Zeit "vertreibe" das heisst: verkürze elűzi az unalmat azaz megrövidíti az időt.

Az "unalmat" szó önkényes betoldás, de az eredeti értelmén is ront. A "vertreibe" és "verkürze" egyaránt a Zeit-re vonatkozik, s azon van a hangsúly. /Exkurs über den Zeitsinn fejezet/.

A legtöbb fordítási hiba figyelmetlenségből, elnézésből ered. Der Zauberberg S.22. der weissmetallenen... Bettsatatt.

19.o. Sárgaréz ágy fele.

U.o. S.23. den Konversationsräumen gegenüber.

21.o. A társas helyiségekkel szemben.

Később már helyesen társalgó helyiségeknek fordítja.

Günther Weisenborn: Kövek az emlékműhöz. Gergely B.

S.62. Diese Einschnitte waren Trost und Hoffnung, so weit kann ein Mensch an die Wand gedrückt werden. Es stand Hitlers ganze Macht in Europa mit Zehn Millionen Gewehren diesen beiden Einschnitten gegenüber.

Und sie wogen gleich schwer.

57.o. Az egész hatalom tízmillió fegyverrel állt ezzel a két kis vágással szemben. Elég nagy türelő volt.

Helyes értelme: Egyforma erőt képviseltek. A téves fordítás miatt nem világos az összefüggés sem: az öngyilkosság lehetőségét biztosító szétvágott lepedő ad reményt és vigaszt az ellene fordított tízmillió fegyverrel szemben.

U.o. S.18. Es sind die Bibliotheken, die das Gedächtnis der Menschheit darstellen, Sie bilden unser Bewusstsein.

16.o. A könyvtárak az emberiség emlékezete. Formálják az emberiség tudatát.

Helyesen: Az emberiség tudatát képezik. Ez tűnik ki az egész rész fejtegetéseiből. Kimaradt a "darstellen" = jelentik szó is.

H.Heine: Utazás a Harz-hegységbe. Szabó Ede.

S.5. Im allgemeinen werden die Bewohner Göttingens eingeteilt in Studenten, Professoren, Philister und Vieh: welche vier Stände doch nichts weniger als geschieden sind.

S.o. Göttingen lakói általánosságban diákokra, professzorokra, nyárspolgárookra és barmokra oszlanak, s ez a négy rend meglehetősen szigoruan elkülönül egymástól.

Szabó Ede pontosan az ellenkezőjét fordította annak, amit valójában jelent: de ez a négy rend a legkevésbé sem különül el egymástól.

"nichts weniger als"-nak a szótárban is megadott jelentése = kevésbé vagy egyáltalán /Halász Előd: Német-magyar szótár II. 735. o. ich bin nichts weniger als stolz darauf = legkevésbé sem v. éppenséggel nem vagyok rá büszke/.

Thomas Mann. Tonio Kröger. A német elbeszélés mesterei. II. k. Lányi V.

S.24. Und niemand beschreibt, auf welcher gräßlichen Art er das stumme e vom "de" verschluckte.

II.k. 502.o. Első pár en avant - szólt Knaak ur, mert új forduló következett, - Compliment des dames! Tour de main! És nem lehet leírni, micsoda graciositással nyelte el a néma e-t a de előtt.

A "de" szóban az e nem elől van, hanem hátul. Tehát Knaak ur a két hangból álló de szó néma e-jét, amely a d mögött van, nem nyelhetette el a "d" előtt. A német szöveg ilyen képtelenséget nem is állít. Ott magyarra fordítva az áll, hogy a "de" szócska néma e-jét nyelte el.

Leonhard Frank: Die Jünger Jesu. Gergely E.

S.219. Die war elf.

52.o. Tizenegyedik évében járt.

Helyesebben: Tizenegy éves volt. Ha azt mondjuk, hogy valaki a tizenegyedik évében jár, még nincs 11 éves, csak 10 mult.

Heinrich Mann. Kisváros. Keresztury Dezső.

5.o..... wartete mit offenem Munde worin die Zunge umherrollte.

5.o. Ugy várt ott tátott szájjal nyelvét rágva.

Ez a két állapot egyidőben nehezen képzelhető el.

Helyesebben: nyelvét forgatva.

u.o. aber der Advokat Balotti sagte erstickt.

8.o. így szólt sihálva /Helyesen: fojtott hangon/.

u.o. 8.10. Wer leugnet seine Tüchtigkeit?

10.o. Ki tagadná a maestro kiválóságát?

pontosabban: tátermettségét.

Luise Rinser: Daniela. Szabó Ilona fordítása.

S.117. Daniela benützte den Augenblick, um ihren Kopf aus der kleinen Öffnung zu strecken. Aus allen Löchern schoben sich blasse Gesichter, freche, traurige, stumpfe, trotzige und böse.

32.o. Daniela kihasználta a pillanatot, s fejét kidugta a nyíláson. A nyílásból sápadt arcok, pimasz, szomorú, eltompult, dacos és gonosz arcok bujtak elő.

Egy szó téves forsitása az egész mondatot értelmetlenné teszi. Danielán kívül ugyanabból a nyílásból mások nem dughatták ki a fejüket, mert Daniela magánzárkában volt.

Az összefüggés helytelen értelmezése szükségképpen hibához vezet. Hans Castorp történetéből az idő-problémával kapcsolatban ez olvasható a Vorsatz-ban.

Der Zauberberg. S.9. sie ist viel älter als ihre Jahre, ihre Be-
tagheit ist nicht nach Tagen, das Alter, das auf ihr liegt, nicht
nach Sonnenumläufen zu berechnen.

5.o. A történetünk öregebb, mint ahány esztendő, élettartama
nem mérhető időtartamokkal, napjai a nap pályafutásával.

Rosszul fordította a Be-tagheit és az Alter szavakat, homályos
a mondat értelme is. Más részek fordításából is kiderül, hogy Th.
Mann időproblémáit nem gondolta át kellően.

Halász Előd fordításában ez a rész így hangzik:

...régebbi mint.évei, korosságát nem lehet napkörforgások
szerint számítani.^x

Csökkentik a fordítások értékét az önkényesen alkotott magyar-
talan, erőltetett szavak és kifejezések is.

Der Zauberberg. S.626. Lebensplasma.

196.o. Élő plazma.

Mint Lebens- valamennyi összetétele, ez is életplazma.

U.o. S.31. Gefäßverstopfung = véredényeltömeszelődés.

29.o. Ilyen szó nincs a magyarban. Helyesen éreltöződés vagy érel-
dugaszelődés. Az eltömeszelődés e két szó kontaminációjából kelet-
kezhetett.

^x Halász Előd: Az idő funkciója a "Varázshegy"-ben. Irodalomtörté-
neti dolgozatok. Szeged, 1960.

U.o. S.139. Umgewöhnung = átszokás.

177.o. Jobb lenne "átállítódás" vagy akklimatizálódás".

U.o. S.614. Gipfelkonturen verschwammen, vernebelten, verrauchten.

II.183.o. A csucskörvonalai elusztak, elködültek, elfüstölögték.

A németben háromszor ismétlődő ver igekötőt nem lehet a magyarban visszaadni.

Helyesebb: elmosódtak, ködöbe, füstbe merültek.

U.o. II.188. stehenden Fusses = abban a helyben. A magyarban nincs ilyen kifejezés. Homályos az értelme is, de akár helyhatározónak, akár időhatározónak vesszük, rossz. Valójában időhatározó. Legjobb fordítása: azon nyomban.

S.623. Erleichterungsmaßnahmen der Natur.

II.203. A természet könnyebbségi intézkedései.

Az "Erleichterung" könnyebbséget jelent ebben a kifejezésben. "Es dient mir zur Erleichterung" = könnyebbségre szolgál. A magyarban ezt is mondhatjuk: javadra, hasznodra, káromra, tanulságomra szolgál. De e főnevekből éppenugy nem képezhetünk i-vel mellékeveket, mint a könnyebbség szóból sem.

Turócsinál ezt olvashatjuk:

A természet könnyítő rendszabályai.

Többször azért hibáztak a fordítók, mert a szótárból egy szó megadott több jelentése közül nem a megfelelő választották.

Der Zauberberg S.620. Sie umgab ihn mit... einer Einsamkeit, die das Herz mit Empfindungen des menschlich Wildfremden und Kritischen berührte.

II.190.o. A... magányt is megszerezte..., amely a szívben már az elzárkózó idegesség és bírálat hurjait érintette meg.

Lényegében megegyezik ezzel Turóczi fordítása is:

A képzelhető legmélységesebb magány volt ez, olyan magány, mely az embertől vadidegen világ és kritika érzésével illette a szívét.

/Der Schnee c. fejezet/

kritisch = 1. kritikai, bíráló

2. válságos, kritikus, fenyegető

Mindkét fordító a szó első jelentését használta.

Arról ír a szerző, hogy Hans Castorp kirándulásai folyamán a legzordabb, embert alig látott hegyvidékekre bolyongott. Az ember és természet ősi viszonyáról van szó. A "des menschlich Wildfremden" a fordítók szerint is az embertől vadidegen világra, azaz a természetre vonatkozik, ehhez kapcsolódik és-sel a kritisch, tehát szintén a természetre vonatkozik. De hogyan bírálhatta a természet Hans Castorpot?

Valószínűbb a "kritisch" szó 2. jelentése, s akkor így lenne a helyes fordítás: a minden emberivel szemben vadidegen /s éppen ezért/ már már fenyegető /vagy félelmetes/ világ.

u.o. S.25. Sie gestikulierten beim Essen mit den Gabeln.

23.o. Evés közben villájukkal handabandáztak.

Gestikulieren a szótár szerint azt is jelenti, hogy hadonászni, azt is, hogy handabandázni. De ha megnézzük e két szó német megfelelőjét

handabandázni = grosstun

hadonászni = /herum/ fuchten

Vagyis a hadonászni és a handabandázni szavak eltérő jelentésűek, egymással nem cserélhetők fel.

u.o. S.29. Es ist eben ein Totenbett, ein gewöhnliches Totenbett.

270.o. Mert ez egy halálos ágy, közönséges halálos ágy.

Hans Castorp gondolja ezt a Berghofban töltött első éjszakán, arra emlékezve, hogy ugyanabban az ágyban halt meg érkezése előtt két nappal egy amerikai nő.

A szótár szerint a Totenbett halálos vagy halottas ágy.

A német nyelv tehát nem tesz különbséget a halottas ágy és a halálos ágy között. De ebből nem következik, hogy e két szó a magyarban is azonos jelentésű, s egymással felcserélhető.

Ha fellapozzuk a magyar-német szótárban a halálos szót, mellette ezt a magyarázatot találjuk ^{halálos kimondatoli,} ~~halált~~ ^{halott}S valóban, mindig így használjuk ezt a szót: halálos ellenség, halálos mérge, halálos tavasz. Aki a halálos ágyán fekszik, még nem halt meg, csak haldoklik. De Hans Castorp nem haldoklott, arra gondolt, hogy más halt meg ugyanabban az ágyban. Akkor pedig halottas ágy az egyetlen lehetséges fordítás. A halottas házban tényleg halottakat helyeznek el, a halottas kocsiban valóban halottakat szállítanak.

Többször válik homályossá vagy magyartalanná a szöveg szószerinti fordítás miatt.

Der Zauberberg S.14. ...es war Davos-Dörf, wie Hans Castorp ausrufen hörte.

10.o. Davos-Dorf volt, amint Hasn Castorp megtudta, amikor kikiáltották.

Kikiáltani a magyarban mást jelent, ilyen értelemben nem használjuk. Helyesebb: Mikor az állomás nevét bemondták.

u.o. S.36. Im öffentlichen Sinne gesprochen.

35.o. A nyilvánosság értelmében szólva...

Homályos, nehezen érthető. Helyesebb: Közfelfogás szerint.

u.o. S.283. innere Gegenwart sem fordítható belső jelenlét-tel, lélekjelenlét a megfelelője.

u.o. S.625. erreichte.. die schneebeladenen Tannen... die sich... als Ausläufer abschüssig vernebelnde^{er} Waldungen ins Baufreie verschoben.

II.k. 195.o. elérte a hó alatt roskadozó fákat, amelyek ék alatt nyomultak a szabad rétekre a meredek lejtőn a ködbevesző erdőségek kifutóiként.

Az Ausläufer első jelentése tényleg kifutó. De mint a szótár is adja 4. jelentésként, földrajzilag nyulvány-t jelent.

Az előbbi hibacsoporthoz képest fordítva az is hibára vezethet, ha a fordító feleslegesen tér el az eredeti szövegtől.

Der Zauberberg S.9. Zudem könnte es sein, dass die unsrige mit dem Märchen auch sonst, ihrer inneren Natur nach, das eine und das andere zu schaffen hat.

6.o. rejtett természeténél fogva

inner = belső

A Vorsatz elemzése nyilvánvalóvá teszi, milyen összefüggés van a mese s e történet belső /és nem rejtett/ természete között.

u.o. S.19. Er treibt nämlich Seelenzergliederung mit dem Patienten.

16.o. Tudniillik lélekboncolást üz a pácienseivel.

A németben a Zergliederung boncolást is, elemzést is jelent. A szónak ezt a kettős jelentését villantja fel Thomas Mann, s így érezhetjük meg Hans Castorp féktelen derűtségét Joachimnak erre a megjegyzésére. A magyarban nem beszélünk lélekboncolásról. Igaz, a fordításból is érezzük, hogy itt tulajdonképpen lélekelemzésről van szó, a két fogalom között akaratlanul is asszociációt teremtünk, s a lélekboncolás valóban groteszkül hat. A fordító itt tudatosan járt el, de célját egyszerűbben is elérhette volna, mert magyarul "lélekelemzést üzni" is groteszkül hangzik.

Ha a németben irodalmi szó áll, s a tájszó használata nem jellemző a műre, hibáztatható a fordításban a tájszó, különösen ha nem közérthető.

Der Zauberberg S.26. Und nun lungere ich herum mit dem Thermometer im Mund.

24.o. Én ahelyett itt dangubálok...

herumlungern = lebzselni, kószálni, ügyelegni.

Még a nem művészi fordítónak is alaposan, teljesen megbízhatóan kell ismerni annak a nyelvnek a nyelvtanát, amelyről fordít. Bármennyire is, különböznek értékükben az eredeti mű kongeniális visszaadásában az átnézett fordítások, különbözőségük elsősorban nem eltérő nyelv ismeretükből fakad. Éppen ezért feltűnően kevés nyelvtani természetű hiba található bennük, s ezek legtöbbször az egész összefüggésének figyelmen kívül hagyásával magyarázhatók, néha - különösen az alárendelt mondatoknál - nyilvánvaló a németesnek tartott szerkezet elkerülésének óhaja még kifogásolható megoldás árán is.

Sok fordításnál okoz zavart a határozott és határozatlan névelők helyes fordítása, pedig itt - jó magyar stílusérzéssel - elég a szöveg összefüggéseire ügyelni.

Magyartalannak hat a határozott névelő gyakori kihagyása.

S.58. "Den Armen gab sie ihren letzten Schilling"...^x

422.o. Szegénynek odaadta az utolsó Schillingjét.

Itt annál feltűnőbb a névelő hiánya, mert a német mondatban ott van. Hibás a "szegénynek" szó egyesszámu fordítása is a német többes részeseset helyett, mert megváltoztatja a mondat értelmét. Nem egy bizonyos szegénynek, hanem bármelyiknek, a szegényeknek adta oda.

^x H.Heine: A nemes Schnabelowopski ur emlékirataiból. Lakatos István ford.

Ugyanilyen természetű hiba:

u.o. S.3. Unsere Katze hiess Mimi und unser Hund hiess Joli. Er hatte viel Menschenkenntniss und ging mir immer aus dem Wege, wenn ich zur Peitsche griff.

415.o. Utóbbi kiváló emberismerő volt s csak nyulnom kellett a korbáchoz, már iszkolt el az utból.

Itt a fordító változtatott az eredeti szövegen, abban nincs benne az "utóbbi" szó. Ez a kutyára vonatkozik, de a határozott névelő ez elé is odakiváncsozódik.

A határozott névelő és a "hogyan" kötőszó együttesen hiányzik:

u.o. S.10. Ob beide ersteren genutzt oder geschadet, darüber streiten zwei Parteien in Deutschland; aber sogar unsere eifrigsten Jesuiten sind eingeständig, dass das Rauchfleisch eine gute, für den Menschen heilsame Erfindung ist.

420.o. V⁻ V⁻ Előbbi kettő hasznos volt-e vagy káros, ezen két párt vitázik Németországban, de azt még legbuggóbb jezsuitáink is belátják, V⁻ a füstölt hús jó, s az ember számára üdvös találmány.

A szöveg összefüggését nem vették figyelembe Leonhard Frank: Német novella c. könyvének fordítói, Lányi Viktor és Fáy Árpád, s ezért hibáztak többször is a névelők fordításában.

S.282. Wahnsinnig wurde der Karusselbesitzer.

43.o. Egy körhintatulajdonos megőrült.

Csak egy körhintatulajdonosról, tehát határozott személyről van szó, az őrült meg, s ezért a magyarban is a határozott névelő a helyénvaló.

u.o. S.304. Anna trug ein ausgewaschenes blaues Grobleinenkleid.

60.o. Többször mosott, kék nyersvászon ruháját hordta.

A német ein névelőt nem fordította Fáy Árpád, nyilván mert germánizmusnak minősítette; ám Annának a többiekkel ellentétben több ruhája is volt, s ezt az ellentétet a magyarban is éreztetné az elmaradt határozatlan névelő.

u.o. S.350. In einer Allee, in der Allee...

100.o. A fasorban mentél, a mi fasorunkban...

A fordításban is megvan a fokozás, de erőtlenebb, mint a németben.

u.o. S.387. Mein Onkel wohnte, ein Bruder seiner Mutter.

187.o. A nagybátyja, anyjának fivére. /Helyesen: egyik fivére/.

Elég sűrűn előfordul az igeidők pontatlan fordítása is, de ez leg-
többször nem okoz érezhető zavart.

Willi Bredel: Az apák. Nadányi Zoltán ford.

S.53. Dort sollte die Anarchie eingeführt worden sein, di Kommüne
des Pöbels.

40.o. Ott állítólag felfordulás volt, a csőcselék kommünje.

A szöveg összefüggése azt mutatja, hogy a multban végbement
cselekmény mint állapot az elbeszélés idején is tart, ezért jobb lett
volna jelennel fordítani.

Leonhard Frank: Die Jünger Jesu. Gergely Erzsébet fordítása.

S.167. Die Gebärde des Körpers offenbarte, wie er einstens am
Kreuze gehangen hatte.

11.o. A testtartás... mutatta, hogy függött egyszer a keresztfán.

A németben a mellékmondat állítmánya is kifejezi az alóidejűséget, a régmúlt jelleget, s még erősíti ezt az einstens szó. A magyarban az egyetlen múlt idő nem érzékeltetheti ezt az időviszonyt, éppen ezért ki kellett volna használni az einstens szó adta lehetőséget. Az egyszer szó nem a német megfelelője, itt kevesebbet is mond annál, a szószerinti "egykor", "hajdan" jobb lett volna helyette.

u.o. S.220. Vor einem Mann hätt ich Angst.

52.o. Egy férfitől féltem volna.

Szószerint egy férfitől félnék.

Nem mindig sikerül a magyar nyelvtanból szinte teljesen hiányzó szenvedő alakok tökéletes visszaadása sem.

Thomas Mann: Varázshegy. Szöllősi Klára ford.

S.13. Er wünschte am Ziel zu sein, dann einmal oben, dachte er, würde man leben wie überall und nicht so wie jetzt im Klimmen daran erinnert sein, in welchen unangemessenen Sphären man sich befand.

9.o. s nem emlékeztetnék rá.

Würde erinnert sein állapotot, nem a cselekvés folyamatát kifejező passivum.

Helyesen: s nem kellene arra emlékeznie.

Az alaktani hibáknál érthetően jóval nagyobb a mondattani hibák száma.

Az egyszerűbbeken kezdve, nem egy fordító szószerint, tehát helytelenül is, magyartalanul is fordítja a nem egyeztetett, vagyis praepositionális vagy határozószóval kifejezett jelzöt.

Heinrich Mann: Kisváros. Keresztury Dezső fordítása.

S.10. ...ein Herr aus der Stadt gab ihr dreihundert Lire im Monat.

10.o. ...egy ur a városból háromszáz lírát adott neki.

Helyesen: egy helybeli /vagy Perugia-beli/ ur.

u.o. S.11. Die Arme in der Luft gerundet mit rauhen gelben Manschetten, die bis über die Korallenknöpfe herausfielen, und mit einer Flüsterstimme, aus der manchmal ein heiseres Bellen brach:

10.o. Kerek gesztusokkal, durva sárgás kézelőkkel, amelyek annyira előrecsusztak, hogy látni lehetett korallgombjaikat, s olyan hangon, amelynek suttogásán rekedt ugatás tört át néha:

De hát ilyen a nagyvilág, ismerni kell.

Ez nyers, nem művészi fordítás, az egész mondatot át kellett volna alakítani. A kettőspont nem pótolhatja az "így szólt"-at, egy mondatban kétszer fordul elő a más fordítók által oly gondosan, szinte félve került vonatkozó névmás, s hogyan lehet "kerek gesztusokkal" és "durva sárgás kézelőkkel" szólni? A határozó - itt a durva sárgás kézelőkkel - az állítmány bővítője, a németben viszont az előző mondat alanyának a jelzője. Ezt a súlyos értelmi és stilushibát fokozza a fordító azáltal, hogy közvetlen előtte a németben más szerkezetű "Die Arme in der Luft gerundet" részt is val-vel ragos határozóval fordítja.

Ugyanebben a fordításban egyetlen oldalon:

14.o. Zömök férfi volt cézári arcéllal
egy szikár öreg ur fehér ruhában
egy nőt segített le a kövezetre:egy kicsi jelentéktelen
alakot piszkosszínű, zsákszerű kabátban, porlepte hajjal.

Ki viselt zsákszerű kabátot, s kinek a haja volt porlepte, aki lesegítette, vagy akit lesegítették? Magyar ny elvérzék szerint az előbbi, de a német szöveg szerint az utóbbi.

Egyazon szerkezet ennyire következetesen hibás fordítása arra vall, hogy a fordító a pusztán technikai fogásokra nem ügyelt kellő gondnal.

De a nem egyeztetett jelző csapdájába mások is beleesnek.

Szöllősy Klára Varázshegy fordításában olvashatjuk:

S.26. Und verlangte, dass Joachim ⁱⁿ weiteres von dem Leben "hier oben" erzähle.

23.o. és kérte, hogy J. beszéljen neki még az életről "idefenn".

A "hier oben" a németben praepositionális jelző. Hasonló, nem egyeztetett jelzők a németben, különösen a köznyelvben, gyakoriak, de a magyarban megengedhetetlenek.

Helytelen fordítást eredményeznek néha a németben kedvelt erősen bővített jelzők is. Az előbbi műben:

S.40. In seiner Mitte lag Hans Lorenz Castorp nun auf der von Kränzen umstellten und umlagerten Bahre in silberbeschlagenem Sarge.

39.o. most itt feküdt H.L.C. ezüstveretes koporsóban a ravatalon, megtámasztott és lefektetett koszorúk közepette.

A németben az "umstellten" és "umlagerten" participiumok a "Bahre" helyhatározónak a jelzői, a magyarban önállósultak, hangsúlyozott szerephez jutottak. Az értelem is változott: nem megtámasztott és lefektetett, hanem a ravatalhoz támasztott és arra helyezett koszorukról olvasunk az eredetiben. Pedig könnyű lett volna helyesen fordítani, akár szószerinti jelzőnek, akár jelzői mellékmondattá feloldva.

Hasonló módon tulzott kiemelést tapasztalhatunk az appozícióknál is.

Leonhard Frank: Jézus tanítványai. Gergely Erszébet.

S.194. Ich habe sie gut gekannt und auch den Jungen, der mit ihr verlobt war, sagte der Instrumentenmacher Sims, ein im ganzen Land berühmter Geigenbauer.

92.o. ...szólalt meg Sims hangszerkészítő. Országszerte híres volt hegedűjéről.

A fordító azáltal, hogy külön mondatból fordítja az értelmező jelzőt, túlságosan kiemeli jelentőségét és a mondat értelmét erősen elferdíti, mert a Geigenbauer hegedűkészítő.

A német nyelvre az alárendelés, a magyarra a mellérendelés jellemző. Ebből számos fordítási probléma adódik, s nagyon sok találékony, ügyes megoldás is. De egyik-másik fordító eltulozza ennek a csak általános érvényű igazságnak a jelentőségét, mindenáron kerüli, különösen a

jelzői mellékmondatot, ott is, ahol az lenne a legjobb, legmagyarosabb fordítás. Akárhány jó, eredeti magyar műben több jelzői vagy másféle mellékmondat található, mint a legtöbb németről fordított műben.

Ludwig Turek Fordul a hajó. Philipp Berta.

S.34. Er wollte meinen Worten keinen Glauben schenken, als ich ihm sagte, dass sie freche Bulldogge endgültig erledigt sei.

37.o. Nem hitt a szavemnek, pedig mondtam...

Nem hibáztatható ez az eljárás, de maradhatott volna az időhatározói mondat is.

Sokszor azonban a szép stílust rontja a mellérendelés, s olyankor ajánlatosabb lenne a mellékmondat megtartása.

Leonhard Frank: Die Jünger Jesu. Gergely Erzsébet.

S.181. Ihre anmutige Erscheinung verursachte eine Gefühlschwingung die sofort in Verwirrung unterging.

22.o. ...valami érzeshullám árasztotta el, de ez az érzés mindjárt zavarossá változott.

A fordító elkerülte ugyan a vonatkozó névmás használatát, de szóismétléssel fizetett érte.

Philipp Berta számára /L.Turek: Fordul a hajó/ könnyen adódott volna a hibátlan fordítás, de ő elsősorban a jelzői mellékmondatot óhajtott magyarosabban fordítani, s a németben csak nyelvtani jelentésű "dessen" szót "és"-szel kapcsolva teljesen feleslegesen, értelmét veszítve a magyarban is megtartotta:

S.35. Die ununterbrochen niedersengenden Blitze gaben dem Raum ein

^x Frank: Jézus tanítványai. Gergely E.

flackerndes Licht, in dessen gespensthaftem Leuchten ich wie rasend auf den Tasten hieb.

A szünet nélkül csapkodó mennykő villódzó fénnel töltötte meg kuckómat, s ennek kísérteties világánál...

A következő mondatban a jelzői mellékmondat a főmondat egy szavának a fokozása, s helyesebb lett volna alárendeléssel fordítani.

S.112. Es gab keine Schreibmaschinen mehr in einer Stadt, die es nicht mehr gab.

8.o. a városban nem volt írógép, város sem volt.

Még inkább hibáztatható, amikor a fordító megtartja ugyan az alárendelést, de másféle mellékmondatnál adja vissza.

u.o. S.173. Da alle Hand hochstreckten, beauftragte er zwei.

16.o. Miután valamennyien feltartották a kezüket, a raktárnok két tanítványt bízott meg a feladattal.

Félreértés okozta helytelen fordítás is található néha. Gergely Erzsébet ezért fordíthatta Günther Weisenborn Kövek az emlékműhöz c. művének megengedő mellékmondatát felszólító mondatnak.

S.41. Das andere Entsetzen ist jene ~~fehle~~ Erstarrung, die sich unter dem Eis der Energie an dein Herz heranmacht. Sei nur energisch, sei nur gelassen, wenn sich die Tür öffnet, aber wenn sie geschlossen ist was geschieht dann?

38.o. Nyugodtnak kell látszanod és határozottnak, amikor az ajtó kitarul, de mi történik azután, amikor becsukják az ajtót?

Helyesen: Mindegy, hogy stb.

A német nyelv szórendi kötöttsége ellenére is sok lehetőséget ad a mondaton belül a legkülönbözőbb szavak kiemelésére. A magyar nyelv hajlékonysága nem marad el e tekintetben a német mögött, de biztos fel kell a kiemelt szó megérzéséhez, pedig gyakran ez föltétele a tartalmilag hű fordításnak. Itt olyan példákat említünk, amelyeknél a szöveg összefüggéséből kiderül, hogy a fordításban eltolódott a németben hangsúlyos szavak fordítása.

Erwin Strittmatter: A csodátevő. Nadányi Zoltán fordítása.

S.26. E. schuftete und schwitzte auf dem Gut.

28.o. E. gürölt, veritékezett a birtokon.

A német mondat szórendje megengedi ugyan ezt a fordítást is, de a szöveg összefüggése figyelembevételével helyesebb:

E. a birtokon gürölt.

u.o. S.37. Daheim, da will der Mann Pellkartoffeln schälen.

38.o. Az ember odahaza krumplit akar hámozni.

Itt a német mondatból jól érezhetően a "daheim" szót kellett volna kiemelni:

Hazaérkezve pedig...

Stilushibák, magyartalan kifejezések, germánizmusok csak néhány fordításban szembetűnőek.

Lakatos Istvánnál^x sok a keresettség, szándékolt régiesség, dagályos

^x Heine: A nemes Schnabelowopski ur emlékirataiból.

vagy patétikus kifejezés. Mindez távol áll Heine szellemes, könnyed stílusától.

S.8. Dann aber hörte ich ein taktförmiges Geräusch, wie Ruderschlag, und endlich sah ich einen Kahn mit der Brandung herantreiben.

419.o. ...végül egy ladikot pillantottam meg a tengervésszel errefelé sodortatván.

A Brandung szó a németben köznapi, jelentése egyszerűen hullámverés.

S.7. Hie und da am Gestade, erhob sich eine grosse Aloe, die sehnüchtig ihre grünen Arme nach dem sonnigen Himmel emporstreckte.

418.o. A parton, itt-ott, óriási aloék emelkedtek, ezek vágyakozva nyújtogatták zöld karjukat a lángderűs égre.

S.8. Der Kahn mit seinen gespenstischen Ruder knechten schoss pfeilschnell wieder zurück ins hohe Meer.

419.o. A ladik kísérteties evezőseivel nyilsebesen siklott vissza a dagadó tengerre.

die hohe See = a nyílt tenger

Patetikus, kissé ijesztő a következő kifejezése:

S.183. Er sagte ein grosses Wort: Ich bin froh, dass ich ihnen begegnete.

24.o. A fiu megszólalt és szavai súlyosan hangzottak.

Szinte érthetetlenül sok feltűnő magyartalanságot találunk Heinrich Mann Die kleine Stadt s. regénye fordításának első ötven oldalán. Később a fordítás sikerültnek, sőt szépnek mondható. A magyartalanságok szószerinti fordítás következményei. Mintha a fordító azt a különös el-

vet követte volna, hogy saját nyelve jellegének tökéletes feladásával alkalmazkodnia kellene a fordított nyelvhez.

S.9. Alle Köpfe senkten sich.

8.o. Az összes fejek lehorgadtak.

19.o. az összes hölgyeket és urakat meghívnam magamhoz.

46.o. Önnek az a szerencse jutott, Cavaliere, hogy városunk egyik legcsinosabb asszonyánál van megszállva.

A főmondatba az "osztályrészül" szó is odakiváncoskodik.

33.o. Türelmének kell lenni az embernek.

21.o. sok világos hang.

35.o. Az Ügyvéd mély, boldog lélekzetet vett.

46.o. Gondolkozzunk csak egy kicsit, nem volna valóságos szégyen, hogy ennek az ostoba Camuzzinak ilyen felesége legyen, anélkül, hogy végül is meg ne csalja.

Ez a mondat németül így hangzik:

S.50. Überlegen wir ein wenig: wäre es nicht eine wahre Schande, wenn ein Ignorant wie Camuzzi eine solche Frau hatte, ohne auf die Dauervon ihr betrogen zu worden?

A fordítása helyenként száraz, pedáns, papirizű.

S.9. dass das Theater... unbenutzt steht.

9.o. hogy a színház... nincs használatban.

S.11. da sie spielend mehr Geld verdienen, als sie brauchen.

10.o. hiszen játszva is több pénzt keresnek, mint amennyi kell nekik.

S.36. sieht verwacht aus

33.o. kialvatlannak látszik

/jobb: olyan, mint aki virrasztott/

S.6. "Das ist die reine Wahrheit" sagte der Wirt; und mit Wucht:
Der General war ein Löwe.

6.o. Ez a tiszta igazság, mondta a kávé, és nyomatékkal: A generális olyan volt, mint egy oroszlán.

Helyesebb: mondta nyomatékosan a kávé.

S.6. "Es war ein Löwe", wiederholte der andere Alte, fuhr mit der Hand durch seinen riesenhaften Schnauzbart und sah alle von oben an.

6.o. ...ismételte a másik öreg: végigfésülte ujjaival óriási bajuszát és mindenkit lenézett.

Ez a szószerinti fordítás pongyola, határozószóval, vagy határozói igenévvel lehetett volna fordítani. A magyar fordításban a "lenézett" megvetés jelentésű, a németben sokkal enyhébb: fürkőszve pillantott rájuk.

Egy fordítás ötven oldaláról soknak tűnhet fel ennyi idézet, de csak így igazolhatjuk, hogy ezek nem elnézésből eredő hibák, és legalábbis a fordítás első részét - szinte élvezhetetlenné teszik. Milyen véleménnyel lehet e fordítás alapján a magyar olvasó Heinrich Mann írásművészetéről?

Kisebb-nagyobb számban nem egy fordítónk vét a magyarosság ellen.

Szabó Ede "Utazás a Harz hegységben":

S.5. Die Namen aller Studenten... auch sind mir in diesem Augenblick nicht alle Studentennamen in Gedächtnisse.

9.o. Az összes egyetemisták s minden rendes és rendetlen tanár nevét felsorolni itt tulságosan hosszadalmas lenne, pillanatnyilag nem is jut eszembe minden diáknév /diák neve/.

Heine: A nemes Sch. ur emlékirataiból. /Lakatos István/.

S.3. und wie wehmütig ihr grosser einziger Zahn, der Einsiedler ihres Mundes, alsdann zum Vorschein kam.

415.o. ...s látványnak is mily szomorú volt, amikor mint egy remete, megjelent szájában egyetlen nagy foga.

A szomorúnak szánt hangulat ebben a megfogalmazásban komikusan hat. Zum Vorschein kommen = előkukkukálni.

Helyesebb: mint egy remete, előkukucsokált szájából egyetlen nagy foga.

u.o. S.3. Auch erinnere mich noch manchmal des Papagois, über dessen Tod sie so bitterlich weinte.

415.o. Eszenbe jut még néha, kinék halálát oly keservesen elsiratta, a papagáj is.

Talán itt szándékosan régiesként használja a "kinék" szót, mert a Papagois-t nem lehet megfelelő archaikusan visszaadni. Viszont így erőltetett a mondat.

u.o. S.9. Die Bürger können hier tun, was sie wollen und der hoch- und wohlweise Senat kann hier ebenfalls tun was er will;

419.o. A polgárok V⁻ csinálnak, amit akarnak, s a bölcs és nagytekintélyű szenátus ugyyszintén V⁻ csinál, amit akar; itt ura mindenki saját cselekedeteinek.

A tárgy: "ast" - két helyen is kimaradt, ezért vált magyartalanná a mondat.

u.o. S.13... war der beste gute Name zwischen ihre Zähne geraten.

...került légyen bár a legtisztességesebb név V⁻ fogai közé.

Előfordulnak a német és a magyar nyelv helyenként szinte áthidalhatatlan különbözőségeiből adódó fordítási nehézségek és pontatlanságok különösen a szójátékoknál, de másutt is.

Der Zauberberg S. 711.

flog... jener Schwindel ihn an: ein Schwindel in des Wortes schwankender Doppelbedeutung von Taumel und Betrug...

II.230.o. rájött az a bizonyos szédület, szédítette ez az érzés a szónak ingadozó kettős értelmében mint bódulat és mint csalás.

A német szójáték értelme ebben a fordításban elvész, mert a szédületnek nincs kettős jelentése mint a Schwindel-nek. A szédület csak bódulat, de nem csalás is.

Pedig a szójáték könnyen visszaadható. A szótár szerint der Schwindel = 1. szédület, 2. szédelgés, szélhámosság, csalás.

A magyarban is mondhatjuk, hogy szédeleg, szédelgés fogta el. Így lehetett volna lefordítani:

bizonyos szédelgés fogta el: szédítette ez az érzés a szónak ingadozó kettős értelmében, mint bódulat és mint csalás.

A "Vorsatz" összetétel második tagja a németben rendkívül gazdag tartalmu, s belecseng, beleérződik a Vorsatz szóba is. Az "előszó", "előbeszéd" vagy bármilyen más hozzá képest elkerülhetetlenül szürkébb, szegényesebb:

S.9. desto besser... fürk den Erzähler, den raunenden Beschwörer des Imperfekts.

5.o. és annál kedvezőbb az elbeszélőnek, a múlt idő varázsigét normáló felidézőjének.

A runa = titok szóból származó raunen = susogni ige a germán őskor sejtelmes emlékeit ébresztgeti. A "varázsigé mormolása" ezt nem adja vissza.

Németországban nem kilóban, hanem fontban számolnak: das Pfund = a font egy félkilónak felel meg. A font százszorosa der Zentner ötven kilóval egyenlő. A 100 kilónak kétszerese a Doppelzentner. Fordítóink ezt nem mindig vették figyelembe, s ez kétféle hiba forrásává is lett. Vagy fontnak fordították a német Pfund-ot, ami nálunk nem használatos súlymérték, vagy kilóval ugyan, de nem felezték meg az előtte álló számnévi jelzőt. Ebből néha lehetetlen eredmények adódtak, s szinte érthetetlen, hogy nem vették észre tévedésüket.^x

Állandóan eltérőek a súlyértékek a Német novellában.

S.318. Geben Sie noch ein Viertelpfund mehr.

72.o. Negyedkilóval többet kérek.

S.483. "Zu dick" dachte er "Sie sollte fünf Pfund abnehmen.

116.o. Egy kicsit elhízott - gondolta a férfi - legalább 5 kilót le kellene adnia.

/Csak két és fél kilót/.

S.501. Der Viehhändler brauchte Minuten, bis er seine Zwei Z entner hinaufbefördert hatte.

133.o. A marhakereskedőnek percekre volt szüksége, hogy kétmázsás súlyával felkapaszkodjék.

^x A tévedés onnan ered, hogy a magyar mázsza szó eredetileg szintén 50 kilót jelentett, azért métermázsza = 100 kiló.

Zwei Zentner egy mássa. Egy százkilós ember is éppen elég kövér, két mássás ember nincs is. Apró jel, de világosan mutatja, hogy a fordítók néha gépiesen tolmácsolnak.

Gergely E. Kövek az emlékműhöz.

S.70. Ich wiege hundert Pfund.

62.o. Száz font a súlyom.

Inkább 50 kilót kellett volna írni. Nem minden magyar olvasó tudja, mennyi a 100 font.

Abból a vitathatatlan tételből, hogy szószerint nem lehet fordítani, következik, hogy a fordító indokoltan kihagyhat, illetőleg betoldhat egyes szavakat, kifejezéseket. Éppen ezért nem is érintjük az olyan kihagyásokat, mikor a fordító stíláris vagy más szempontból tudatosan jár el. Csak akkor tekinthető hibának a kihagyás, ha az eredeti értelmén változtat, vagy ha azért hagy ki a fordító, mert nem értette meg az eredeti részt. Fordításaink kielégítő színvonalát jelzi, hogy az ilyen kihagyások ritka kivételként fordulnak elő. Még gyengébbnek minősíthető fordítóink is jól értik a németet, azt a nyelvet, amiről tolmácsolnak s a fordítások eltérő színvonala elsősorban nem nyelvtudásuk különbözőségétől függ. A következő néhány példa is inkább azt bizonyítja, hogy még a legkifogásolhatóbb kihagyások is lényegileg jelentéktelenek.

Willi Bredel: Az apák. Madányi Zoltán ford.

S.26. Er... bediente seine Frau, die es sich heute gefallen liess.

20.o.....Kiszolgálta feleségét, ezt most szívesen vette.

A "die" = aki kihagyása miatt suta a mondat, mert alakilag egy alanya van. Érezzük, hogy a második mondat alanya nem a férj, hanem a felesége, de ezt semmi sem jelzi.

U.o. S.66. Aber dem geben Sozialdemokraten doch nicht das letzte Geleit.

49.o. De azt csak nem kísérik V⁻ útjára szociáldemokraták.
"Das letzte Geleit" a végtisztességet jelenti, s ha temetésre kísérünk valakit, a magyarban is utolsó útjára kísérjük.

Kövek az emlékműhöz. Gergely Erzsébet fordítása.

S.23. Da flogen die Arme, Klappten die Hacken und die Phrasen, klimperten die Orden, blinkerten die Tressen und Sterne ein prachtgeladenes Ruckzuck, der Weltbeherrschung.

19.o. ... a sujtások és a csillagok, a viláгурalom.

Kimaradt "ein prachtgeladenes Ruckzuck", a voltaképpeni alany, a viláгурalom a németben ennek a birtokos jelzője.

Itt föltételezhető, hogy a fordítónak nem sikerült megtalálnia a "Ruckzuck" jelentését.

Talán így lehetett volna fordítani:

a viláгурalom képrázatos erőfitogtatása.

A sajtóhibák nem tartoznak a fordítási problémák körébe, ezért csak egy-két kuriózumot jegyeztünk fel. A legérdekesebbek azok, melyek nem látszanak annak, értelmes szó alakját öltik magukra, de néha pontosan az ellenkezőre változtatják a voltaképpeni tartalmat.

Heine: A vallás és filozófia története Németországban. Lázár György ford.

S.170. Zu dieser Hinsicht gelangen schon einige Priester, und um die Religion zu retten, geben sie sich das Ansehen, als entsagten sie jener verderblichen Allianz.

449.o. ...ugy mutatja, hogy ellenzi ezt az értelmes szövetséget /ártalmas helyett/.^x

Itt öt egyező betű mellett 3 eltérő van, mégis kétségtelenül sajátóhiba és nem fordítói pontatlanság. Valószínűen valamelyik a-t e-nek szedhették, s a korrektor javíthatta ellenkező értelművé.

Kisváros. 38.o. Csodálkoznék, ha elmondanám a teljes igazságot magamról.

Egyetlen betű, az i maradt el: a teljes igazságot.

^x Heine itt Pelicité Robert de Lammenais vallásos-reakciós álszocializmusának követőiről beszél.

Az íróknak elég, ha anyanyelvükben mozognak otthonosan, a fordító két nyelv anyagával dolgozik egyszerre. Két nyelv között végez szüntelenül a vetélőhöz hasonlóan ide-oda cikázó gondolati tevékenységet. Az anyag - a nyelvi anyag is - megszabja a művészi tevékenység lehetőségeit, határát s hatással van módjára is. A fordításnál két nyelv szabályai szorítják a műfordítót, s a két nyelv közötti különbség szerint, hogy milyen nyelvből fordít, kisebb-nagyobb játszási teret enged számára. Németh László, aki 8-10 nyelven próbálta ki fordítói erejét, azt írja valahol, hogy az orosz nyelv közelebb áll a magyarhoz, mint a nyugati nyelvek. Walter Widmer a kínai mellett a franciát tartja a művészileg legnehezebben fordítható nyelvnek.

"Man gibt es aber meines Erachtens mindestens zwei Sprachen, aus denen solche identifizierende Übersetzungen schlechthin nicht möglich sind: das Chinesische und das Französische."^x

ugyanott: "Das Französische hinwiderum ist eine so spröde, in ihrem ganzen Aufbau dem Deutschen so wesensfremde Sprache, es ist starr und kristallklar zugleich, logisch in einem Ausmass, das dem Deutschen als Kümmeispalterei vorkommen muss, unbestechlich sicher in Ausdruck, hauchleicht und doch substantiell, arm an Nuancen im Wortschatz und überreich und wandelbar im syntaktischen Zusammenspiel der Satzglieder, streng gebunden in Wortstellung und Satzbau und doch frei zu jeder, auch der kühnsten, höchsten Aussage."^{xx}

^x Fug und Unfug des Übersetzens 75 P.

^{xx} u.o.

Nálunk a németet a többi nyelvhez képest általában könnyűnek tartják, nyilvánvalóan azért, mert bár nagyon sokan tudnak valamennyire németül, akár csak elfogadhatóan jól is annál kevesebben. Valóban, mennél tovább foglalkozunk a némettel, annál inkább jelentkeznek nehézségei és pedig mind a szókinoset, min a szintakszist illetően.

Már a Németországba kiránduló is megütközve tapasztalja, hogy az egymás között otthonosan tájékozódásokon, vagy akár az ugynevezett "Umgangssprache"-n köznyelven beszélő németeket nem érti meg iskolában szerzett felnevet nyelvtudásával. S hát még ha a modern német irodalom tájékaire tesz szellemi kirándulást.

A német szókinos, legalábbis az írók által ténylegesen használt szavakra vonatkoztatva, kétségtől nagyobb a magyarnál. Itt azonban még nincs fordítói nehézség, a magyar nyelv elég gazdag ahhoz, hogy a szinonim német szavak árnyalatait megfelelő nyanszokkal visszaadja. A probléma, sokszor megoldhatatlanul vagy csak félig megoldhatóan ott jelentkezik, hogy a német nyelv horizontálisan is, vertikálisan is sokkal tagoltabb a magyarnál. A magyarban is vannak tájnyelvek, van irodalmi és köznyelv is, de korántsem különböznek olyan mélyen egymástól, mint a németben. Nálunk az emberek egy része mindig tájnyelven, népi nyelven beszél, más része irodalmi vagy köznyelven, de sohasem az alkalomtól függően majd így, majd úgy, s a kettő között nincs is a nyelv rgészére kiterjedő eltérés.

A németben más a helyzet:^x

"Es hat Zeiten gegeben, in denen ein Teil der Bevölkerung nur Mundart, der andere vorzugsweise Hochdeutsch sprach.

Gerhart Hauptmann zeigt einen solchen Zustand in seinem Drama "Die Weber". Diese Zeiten sind vorbei. Wer in der Familie und im Heimatdorf noch Mundart spricht, "schaltet um", wenn er in der Kreisstadt einkauft oder wenn er ein Gesuch schreibt.

Niemand bleibt bei seinen sprachlichen Äusserungen stets im gleichen Bereich; jeder wählt die Ausdrucksmittel, die ihm für eine bestimmte Situation oder ein Vorhaben angemessen erscheinen, bewegt sich also zwischen Hochsprache, Umgangssprache und womöglich auch Dialekt hin und her."

A művelt német enbar is tehát két, sőt esetleg három erősen eltérő nyelvi szintet változtat, s mindenkinek más a hangulati valeurje is. A magyar Értelmező szótárnak nem kell megkülönböztetni a köznyelvi szavakat az irodalmiaktól, a német szógyűjtemények, pl. a Duden Stilwörterbuch, a nemrég megjelent Wörter und Wendungen /Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch/ jelzik, ha egy szó az Umgangssprache körébe tartozik. Mennyi lehetőséget ad ez a német író számára, s mennyire élnek is vele.

A német nyelvnek milyen ismerete kell már ahhoz is, hogy magyar fül megérezze a szórétegek különbözőségét, de ha érzi is, vissza lehet-e adni a magyar szókincs segítségével az egyszerre tartalmi

^x Georg Müller: Deutsch von heute. Berlin 13.p.

hangulatu, társadalmi, sőt beszédsszituációs különbségű eltéréseket? Egyetlen válassz lehetséges: csak megközelítően.

Az élő mindennapi köznyelv szinte a tolvajnyelv hatását kelti az avatatlanokban:

"Na ja, ich hab' doch bei unserem letzten Kreissportfest die Siegerliste verlesen dürfen; meine Freundin Uschi war zwar auch ziemlich spitz drauf, aber die wird bei feierlichen Gelegenheiten immer gleich rot; und ausserdem hat sie voriges Jahr ³augerechnet schlapp gemacht, als....."^x

Ugyanez a szerző a köv. oldalon azt írja erről a jargonról: "Der Ausländer, der schon mit deutschen Sprachkenntnissen nach Deutschland kommt, ist in einer schlimmer Situation. Er entdeckt, dass die Deutschen beim Plaudern eine raffinierte Art von Geheimsprache gebrauchen: Jedes einzelne Wort ist ihm bekannt, aber das Ganze kann er nicht verstehen."^{xx}

Sokkal nagyobb mértékben fordulnak elő slang szavak is a német irodalomban, mint a magyarban.

A német szókincsnek ezt a sokféle, egymásalatti és egymásmelletti tagozottságát teljes egészében nem lehet visszaadni. Csak megsejtenni lehet olyasformán, hogy a magyar irodalmi vagy köznyelvet izléses mértéket tartva hasonló stilusszférájú magyar megfelelőkkel fűszerezi a fordító. Elképzelhetetlen, hogy a "Takácsok" sziléziai és a "Bunda" berlini tájszólása közötti különbséget úgy próbálja érzékeltetni a fordító, hogy az egyiket szegedi, a másit-

^x G. Möller: Deutsch von heute, 100.p.

^{xx} u.o. 101.p.

kat palóc tájnyelven szólaltatja meg. Helyesen jártak el a G. Hauptmann darabok fordítói, hogy nem erőltették valamilyen magyar tájnyelvi megoldást. Megelégedtek egyfajta népi nyelvvel, mely nem tájnyelv, csak emlékeztet arra csiszolatlanságával, az irodalmitól eltérő formáival és hangalakjával, s erősebb, sokszor durvább kifejezéseivel. Ezt sem rendszeresen, hanem módjával, inkább csak jelezve az eredeti művek tájszólását. A legkönnyebben Hauptmann drámáiból válogathatunk példákat.

Fuhrmann Henschel S. 173.

Die haben ooch aso a bisseel Zucht. De Ferde umspann'n wegen dem tummen Jungen; le so'm Wetter nach Waldenburg reesen!

Henschel fuvaros /Déry Tibor/ 284.o.

Elment a sütnivalójuk? Befogatták a lovakat azért a nuta kölyökért?

S Waldenburgba mennek ilyen itéletidőben?

Ugyanebből a műből S. 374.

Grunert. Is Henschel Willem noch nich zu Hause?

Hanne. Was soll denn sein?

284.o.

Gr. Henschel még nincs idehaza?

H. Mi kéne?

S.374. Na geh oock mit

285.o. Eriggy már vele!

u.o. H. Reen abgebrannt is man.

Már kifogytam a szuszából.

Egész mást fejez ki a gyakori alnémet tájszólás használata

Thomas Mann Buddenbrook házában, s annak megfelelően nem is népi nyelven fordítja Lányi Viktor. Tehát sablonosan itt sem lehet eljárni.

S.9. Je den Düwel ook....

5.o. Ej, a macska rugja meg.

A két nyelv közötti különbség erősen megmutatkozik a szólásoknál, szófordulatoknál is. Ilyenekben igen gazdag mindkét nyelv, fordításuk mégis sokszor problematikus, mert legtöbb esetben nem felelnek meg egymásnak, hiszen bennük az illető nép észjárása, szemléletmódja fejeződik ki, s ezért többnyire nem fordíthatók szószерinti. A "sie schlief bis in die Puppen" kifejezés szószерinti fordítása értelmetlenséget adna. Nem elég értelesszerű visszaadása, de ha az író vagy egyes alakja nyelvére szembetűnő az ilyen fordulatok használata, vagy bizonyos céllal alkalmazza az író, képszerűségük elhagyásával a fordítás stílusa elszegényednék. A fordító-
nak tehát az a feladata, hogy ezeket a fordulatokat hangulatokkal, kifejező képszerűségekkel átmentse. Ez legtöbbször nem sikerül szószерinti fordítással, meg kell találni az eredetinek megfelelő, azaz ugyanolyan értelemben használatos, de más magyar képszerű kifejezést, ami azt jelenti, hogy ha más kép által is, de ugyanaz jusszon benne kifejezésre. Csak ritkán fordul elő, s esetleg az is kölcsönzéssel magyarázható, hogy mindkét nyelvben azonos jelentéssel ugyanazon kép forduljon elő, hiszen ez a szemléletmódtól függ.

A képszerűség fokában is különbözik a két nyelv, hol a német, hol a magyar fordulat a kifejezőbb, képszerűbb. Az Übermüdet magyar kifejezője az elcsigázott színesebb, mint a német, a csigával való kivallatás emlékét őrzi. A Rabenvater = szívtelen apa esetében viszont fordítva, a német a pregnánsabb.

Fordítóink, ahol szükségét érezték, bőven merítettek nyelvünk gazdag szóláskincséből, s igen sok találó megoldást adtak.

Egy néhány izelítőül Strittmatter Der Wundertäter c. regényének fordításából /Kocsvay Margit/.

Bar auf der Hand ersetzt den Verstand.

13.o. Minek oda ész, ahol sok a pénz.

43.o. Die Krähe hack mich!

A kakas csipjen meg.

Spinnenspucke - légyköpés.

Kein Papiershen mehr

58.o. Egy fityínggel sem több

Macht's halb so dick

67.o. Nem eszik olyan forrón a kását

Willi Bredel Die Vater c. művéből /Nadányi Zoltán/.

8.44. Der Anfang is jedenfalls getan

Mindenesetre a jég megtört

8.42. Grossartig wie das alles klappte

Nagyszerű, úgy ment minden, mint a karikacsapás

8.24. Einmal muss er doch wohl an Laden kommen

19.o. Mégiscsak be kell botlania egyszer.

Ugyanezt később másként fordítja.

S.25. Und natürlich sei das Schensal von Vater immer noch
nicht an Laden gekommen

19.o. és természetesen az apa, ez a szörnyeteg, még mindig
nem tolta be a képét

S.52. Sind ein Herz und eine Seele

40.o. egy huroc pendülnek.

Hiba viszont képszerű kifejezés használata a fordításban, mikor
az idegen attól a személytől, akinek szájába adták. A Csodatevő-ben:

Wie radikal sie den Kurs ändern konnte

Micsoda köpönyegforgató!

Hardekopf gondolta ezt feleségéről. De ő szűkszavú, józan ember,
sohasem beszélt képekben.

A "radikal" szociáldemokrata felfogását jelzi. Az egész mondat
azt jelenti, hogy felesége megváltoztatta addigi elutasító magatartását vejevel szemben. A magyar fordítás a hangsúlyt másra
helyezi, többet ront, mint amit képszerűségével nyer.

Nem felel meg egészen a köv. fordulat sem a németnek:

S.21. Er war eben mit Pech besudelt

17.o. Akkor is nagyon rájárt a rud

"Nyakig volt a pácban" talán közelebb van az eredeti értelméhez.

Az eddigi megközelítően megoldható eltérések mellett a két nyelv szókincsének különbözősége a szójátékoknál már a fordíthatóság határait jelenti. De néha ez is sikerül.

Idézzük Thomas Mann Zaubergjének egy mondatát /Szöllősi Klára/.

S.638. Wie war das übrigens mit der "Lage"? Um sich in einer Lage zu befinden, musste er liegen und nicht stehen.

II.208.o. Hogy állunk egyébként a "helyzet"-tel? Amiben most van, az tulajdonképpen nem helyzet, hanem állapot, mert hiszen áll és nem fekszik.

Thomas Mann szójátékát a Lage és liegen szavak azonos töve teszi lehetővé. A magyarban erre nincs megoldás, de a német mondatban is előforduló stehen állni igével, s a más jelentésű, de azonos tövű állapottal már lehetett operálni.

Az ügyes műfordítónő sem tudta szerencsésen szembeállítani tartalmilag is, képszerűen is a Kurz- und Langweiligkeit ellentétpárt, ami az időproblémával összefüggően többször előfordul.

S.10. denn wann wäre ja die Kurz- oder Langweiligkeit einer Geschichte abhängig gewesen sein...

Turóczy Trostler József értelemszerűen fordítja... mert ugyan mikor függött egy-egy történet szórakoztató vagy unalmas volta.

Szöllősy Klára ezt írja:

mert vajon mikor függött egy történet időkurtitón szórakoztató volta, illetőleg unalmas hosszadalmassága.^x

E szavakat következetesen körülírja az időkurtító illetőleg hosszadalmas jelzőkkel, hogy érzékeltesse jelentésük mellett eredetük képszerűségét is. A mindennapi használatban e szavak eredeti jelentése elhomályosul, Thomas Mann szembeállításában az időproblematikájában bizonyára mindkettő egybejátszik. Hatása éppen ebben a titokzatos kettősségben rejlik. De ha a dialektikus egységet kettéválasztjuk, megszűnik a varázsa, s magyarázkodássá egyszerűsödik. Itt a jelzős főnév nem mond többet a jelzőtlennél, s felesleges a körülírás.

Nem fordítható pontosan az Imperfekt szó sem, mert a magyarban csak egy múlt idő van.

S itt elérkeztünk a német és magyar nyelv nyelvtana, első-sorban szintakszisa közötti eltérésekhez. Közismert, hogy a német inkább alárendelő, a magyar mellérendelő természetű. A sokszorosan alárendelt hosszú mellékmondatokat a fordító nyugodtan felbonthatja, ha nem jellemző az író stílusára. A Thomas Mann-i mondatokat nem szabad felbontani, legalább is nagyrészt nem, mert a művészi "Brandwurm��atz"-ok az író stílusjegyei közül valók. Az előzőekben láttunk példát az ilyen mondatok sikerült és rossz fordítására.

^x 5.o.

Szószerinti fordítás ritkán lehet eredményes. A német participális és határozó igeneves szerkezetek, appozíciók igen tömörre, kifejezővé teszik a németet, s egyben az elegáns ritmikus mondattagolást is elősegítik. A magyarban vagy mellékmondatokkal vagy jelzőkkel, esetleg önálló mondattal fordíthatók. Voltaképpen egyik sem teljes értékű megoldás. A jelző csökkenti, a jelzői mellékmondat erősíti a hátravetett participiumok, határozói igenevek, illetőleg appozíciók súlyát. Az önállósított szerkezet megrövidíti a mondatot, megbontja ritmusát és egyensúlyát. Természetesen, csak a németben is művészi felépítésű mondatoknál. A mindekor^{ra} helyes megoldást az egész és részek egymáshoz való viszonya szabja meg. Sok problémát jelent az igen kötött, s mégis annyira mozgékony, variálható német szórend is, s akárhányszor logikai hangsúlyeltolódást eredményez a fordításban. Emellett a német szintakszis változóban is van, s a régebbi vagy újabb formák tudatos alkalmazása a németben sok irányba ad jelzést, amit a magyarban egyáltalában nem lehet éreztetni.

Sorolhatnánk a különbségeket. De talán ebből is világos, hogy szigorú értelemben véve a teljesen azonos értékű fordítás megvalósíthatatlan. Ám ebből nem az következik, hogy nem kell fordítani, hanem az, hogy a problémák tudatában, a hivatottság lelkiismeretével s a legaprólékosabb műgonddal kell.

Feladatunkból, mintegy harminc fordításnak az eredetivel való összevetéséből, önként adódott a lehetséges módszer: első-sorban nem az egyes fordítások értékelése, hanem a legtöbb fordításra jellemző sajátosságok összegyűjtése és ismertetése s a mai német fordítási irodalom helyzetének általános felmérése állhatott az előtérben. Ebből a szempontból nem minden fordítás volt vizsgálódásunk számára egyformán tanulságos, s a terjedelem szabta határok miatt is főleg a legkiemelkedőbb vagy egy-két tekintetben gyengébb, néha különben kifogástalan fordítások részlete-sebb elemzésére kellelt szorítkoznunk. Az átlagos, vagy annál valamivel jobb fordítók közül kiemelkedik Gergely Erzsébet, Philipp Berta, Heltai György és Nadányi Zoltán. Az átnézett fordítások számához képest gyengébbnek aránylag kevés tekinthető, s ott sem a német nyelv nemtudása, vagy fordítói lelkiismeretlenség kifogá-solható, hanem az eredeti szellemétől, hangulatától való eltérés, a fordító saját vérének átömlesztése az idegen műbe, vagy még rit-kábban az eredeti tulságos szó szerinti követése, s ezáltal magyar-talan fordítás.

A fordítások megnyugtató átlag színvonala, fordítóink mester-ségbeli tudása és megmondja biztos ígérete a jövő még sikerültebb fordításának. Az Európa Kiadó figyelmét fel lehetne hívni, hogy

a különösen magas fordítási kvalitásokat követelő művek fordítására - mint amilyenek Heinrich Böll, Wolfgang Koeppen regényei, Brecht drámái, stb. - a jó fordításaikról már ismert nevesebb műfordítókat kérje fel.

Csak így érhető el, hogy a külföldi nagy klasszikus vagy élő íróinak remekeit méltó fordításban kapják kézhez az olvasók. A rossz fordítás hamis képet nyújt az illető ország kulturájáról, a szerző írói képességeiről, s a legtöbb olvasó nem rendelkezik olyan idegennyelvi ismeretekkel, hogy az eredetivel összehasonlíthassa a fordítást.

Fordítási irodalmunk jelentőségének megítélésénél arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a műfordítás helyzete, problémái, feladatai nem tekinthetők elszigetelten, hanem egész kulturális életünk és kulturális politikánk részeként. Könyvkiadásunk a Felszabadulás óta az előző korhoz képest hihetetlen fejlődést mutat; többszörösére nőtt a világirodalmi, s ezen belül a német remekművek kiadása is. S az állandó számbeli emelkedés mellett a kiadott művek tartalmát és hatását illetően sem kell szégyenkeznünk bármelyik nyugati állam előtt sem, sőt sok tekintetben felül is múljuk azokat. Idézhetjük Walter Widmer svájci író, aki "Fug und Unfug des Übersetzens" c. könyvében a franciából németre fordított, s Svájcban vagy az NSZK-ban kiadott szépirodalmi művek fordítási színvonalával foglalkozik. Pejzetezései s számtalan idézete alapján úgy tűnik, hogy a fordítások értéke kisebb az általunk meg-

vizsgáltakénál. W. Widmer helyesen látta meg a gyenge fordítói teljesítmények okát is a kulturális életnek nyugaton bekövetkezett elkommerciálódásában. Erről ő maga többek között így ír:

"...Die Jagd nach dem Erfolg um jeden Preis setzte ein. Denken, Planen, Auführen wurden amerikanischen Gepflogenheiten angeglichen."

" - Das gute Buch für jedermann - Bildung für den kleinen Mann, usw. erwies sich als glänzendes Geschäft. Der Bildungshunger, die Wissbegier der Jugend und des Mittelstandes wurde kommerziell angezapft".^x

Nálunk ezzel szemben valamennyi kulturális szerv és intézmény a könyvkiadás és könyvkereskedelem, a rádió és televízió, a film és színház stb. a művelődés ügyét szolgálja, annak eszköze, és nem üzleti vállalkozás.

Tehetséges fordítók a nyugati államokban sem hiányoznak, s ha műfordításaink éppen úgy mint irodalmi, művészeti eredményeink is sokszor kiemelkedőbbek, mint ott, ennek oka az eltérő társadalmi berendezésben és az ebből fakadó különböző kulturpolitikában van.

^x Walter Widmer: Fug und Unfug des Übersetzens. S.16.

Az összehasonlított fordítások és az összehasonlítás alapjául
szolgáló eredeti német művek jegyzéke

Johannes R. Becher: Bucus. Fordította Philipp Berta. Európa Könyvkiadó,
1958.

Johannes R. Becher: Abschied. Aufbau Verlag Berlin, 1949.

Heinrich Böll: Magukra maradtak. Megnevezetlen fordító. Európa Könyv-
kiadó, 1959.

Heinrich Böll: Haus ohne Hüter. Verlag Volk und Welt, Berlin, 1957.

Brecht: Színművek. Válogatás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Dobszó az éjszakában. Ford. Jékely Zoltán.

A koldusopera. Ford. Vas István.

Carrar asszony fegyverei. Ford. Vásárhelyi Miklós.

Kurácsi Mama és gyermekei. Ford. Nemes Nagy Ágnes.

Lucullus a bírák előtt. Ford. Csorba Győző.

Galilei élete. Ford. Ungvári Tamás.

Állítsátok meg Arturo Uít! Ford. Hajnal Gábor.

A kaukázusi krétakör. Ford. Garai Gábor.

Jó embert keresünk. Ford. Nemes Nagy Ágnes.

Brecht: Stücke. Aufbau Verlag, Berlin, 1957.

Willi Bredel: Az apák. Ford. Nadányi Zoltán. Új Magyar Könyvkiadó. 1955.

Willi Bredel: Die Vater. Aufbau Verlag, Berlin, 1957.

Leonhard Frank: Jézus tanítványai. Ford. Gergely Erzsébet. Európa
Könyvkiadó, Budapest, 1957.

Leonhard Frank: Die Jünger Jesu. Aufbau Verlag, Berlin, 1959.

Leonhard Frank: Német novella. Fordították Lányi Viktor és Fáy Árpád.

Leonhard Frank: Gesammelte Werke. Sechster Band. Aufbau Verlag, Berlin, 1959.

Gerhart Hauptmann: Drámák. A világirodalom klasszikusai sorozat. Európa Könyvkiadó, 1962.

A takácsok. Ford. Vajthó László.

Geyer Flórián. Ford. Háy Gyula.

Henschel fubaros. Ford. Déry Tibor.

A bunda. Ford. Gábor Andor.

Gerhart Hauptmann: Ausgewählte Werke in sechs Bänden. S. Fischer Verlag Berlin, 1925.

Heinrich Heine: Versek és prózai művek. 2.k. A Világirodalom Klasszikusai sorozat. Európa Könyvkiadó, 1960.

Politika vallomás 1855-ben. Ford. Urbán Eszter.

H. Heine: Lutetia. Volksverlag, Weimar, 1960.

A vallás és filozófai története Németországban.

H. Heine: Zur Geschichte des deutschen Philosophie. Aufbau Verlag, Berlin, 1956.

Wolfgang Koeppen: Melegház. Ford. Csányi István. Modern Könyvtár. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Wolfgang Koeppen: Das Freibhaus. Scherz-Goverts Verlag, Stuttgart, 1953.

Heinrich Mann: Kisváros. Ford. Keresztury Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Heinrich Mann: Die kleine Stadt. Aufbau Verlag, Berlin, 1956.

Thomas Mann: A varázshegy. Ford. Szöllősy Klára. Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1960.

Thomas Mann: Der Zauberberg. Bermann-Fischer Verlag, Wien.

Thomas Mann: A Buddenbrook ház. Ford. Lányi Viktor. Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1960.

Thomas Mann: Buddenbrooks. Deutsche Buch-Gemeinschaft. Berlin.

Thomas Mann: Királyi fenség. Ford. Szöllősy Klára. Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1961.

Thomas Mann: Gesammelte Werke. Siebenter Band. Aufbau Verlag, Berlin,
1955.

Karlludwig Opitz: Tábornok ur. Megnevezetlen fordító. Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1957.

Karlludwig Opitz: Mein General. Verlag Halle /Saale/ 1955.

Erwin Strittmatter: A csodatévő. Ford. Kócsvay Margit. Európa Könyvkiadó
Budapest, 1959.

Erwin Strittmatter: Der Wundertäter. Aufbau Verlag, Berlin, 1959.

Ludwig Turek: Fordul a hajó . Ford. Philipp Berta. Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1961.

Ludwig Turek: Klar zur Wende. Dietz Verlag, Berlin, 1949.

Günther Weisenborn: Kövek az emlékműhöz. Ford. Gergely Erzsébet.
Európa Könyvkiadó, 1961.

Günther Weisenborn: Memorial. Aufbau Verlag, Berlin, 1958.

Arnold Zweig: Grisa őrmester. Ford. Heltai György. Új Magyar Könyvkiadó,
Budapest, 1956.

Arnold Zweig: Der Streit um den Sergeanten Grischa. Aufbau Verlag,
Berlin, 1958.

Arnold Zweig: Nugati Krónika. Ford. Vermes Magda. Európa Könyvkiadó,
Budapest.

Arnold Zweig: Westlandsaga. Aufbau Verlag, Berlin, 1960.

A német elbeszélés mesterei. A világirodalom klasszikusai sorozat.
Európa Könyvkiadó, 1957.

H.V. Kleist: A chilei földrengés. Ford. Szabó Ede.

H.V. Kleist: Gesammelte Werke in vier Bänden. 3. Band.

Franz Grillparzer: A szegény muzsikus. Ford. Mikes Margit.

Grillparzers Werke in 6 Bänden. Verlag von Philipp Reclam jun.
Leipzig 5.B.

Thomas Mann: Tonio Kröger. Ford. Lányi Viktor.

Thomas Mann: Novellen. Deutsche Buch-Gemeinschaft, Berlin.

H. Heine: A nemes Schnabelowopski ur emlékirataiból. Ford.
Lakatos István.

H. Heine: Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelowopski.

H. Heine: Werke in vier Bänden. 3. B. Birkhäuser
Verlag, Basel und Stuttgart, 1956.

Gottfried Keller: Falusi Romeo és Julia. Ford. Ottlik Géza.

Gottfried Keller: Romeo und Julia auf dem Dorfe. G. Kellers
Werke 3. Band. Birkhäuser Verlag, Basel.

Mai német elbeszélők. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1962.

Erich Köhler: Az ördögmalom. Ford. Philipp Berta.

Erich Köhler: Die Teufelsmühle. Verlag Kultur und Fortschritt,
Berlin, 1959.

Jan Petersen: Az új módszer. Ford. Borbás Mária.

Jan Petersen: Die neue Methode. Az Und ringsum Schweigen c.
kötetben. Aufbau Verlag, Berlin, 1958.

Helmut Sakowski: Lene Mattke a sarkára áll. Ford. Philipp
Berta.

Helmut Sakowski: Die Entscheidung der Lene Mattke. A Zwei
Frauen c. kötetben. Aufbau Verlag, Berlin,
1959.

Walter Jens: Carlo Pedrini ügyében. Ford. G_vurkó László.

Walter Jens: In Sachen Carlo Pedrini. A "Deutsche Erzähler der
Gegenwart" c. antológiában. Philipp Reclam jun.
Stuttgart, 1959.

Luise Rinser: Daniela. Ford. Szabó Ilona.

Luise Rinser: Daniela. Az "Ein Bündel weisser Narzissen" c.
kötetben. S. Fischer Verlag Frankfurt am Main,
1958.

Stephan Hermlin: Jorck hadnagy. Ford. Ember Mária.

Stephan Hermlin: Der Leutnant Jork von Wartenburg. A "Deutsche
Erzähler des 20. Jahrhunderts" c. antológiában.
Verlag Neues Leben, Berlin, 1957.

Forrásmunkák és segédkönyvek

Walter Widmer: Fug und Unfug des Übersetzens. Kiepenheuer Witsch,
Köln-Berlin, 1959.

Georg Möller: Deutsch von heute VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1961.

Halász Előd: Az idő funkciója a "Varázshegyben". Irodalomtörténeti
dolgozatok, Szeged, 1960.

Berczik Árpád: *Az összehasonlító irodalomtörténet és a műfordítás néhány
problémája. Irodalomtörténeti dolgozatok. Szeged, 1960.*

Tóth Judit: Jegyzetek a műfordításról. Nagyvilág, 1960, 9.sz.

Wörter und Wendungen. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1962.

Halász Előd: Német-magyar szótár I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest,
1952.

Halász Előd: Magyar-német szótár I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest,
1957.

Értelmező Szótár:

